

Tartu Ülikool
Haridusteaduskond
Koolikorralduse Õppekava

Annika Põlgast

Sekkumine kiusamiskäitumisse klassi tasandil

Magistritöö

Juhendaja : Kristi Kõiv, PhD (Education)

Läbiv pealkiri: kiusamiskäitumine

Tartu 2010

SISSEJUHATUS	3
I KIUSAMINE	5
1.1. Kiusamise mõiste	5
1.2. Sekkumine seoses kiusamiskäitumisega	6
1.2.1. Sekkumine kiusamisse klassi tasandil	9
II UURIMUSE EESMÄRGID JA METOODIKA	10
2.1. Uurimuse eesmärgid ja hüpoteesid	10
2.2. Töös rakendatud sekkumine kiusamise korral klassi tasandil	11
2.3. Valim.....	13
2.4. Uurimuse protseduur	14
2.5. Uurimismeetodid.....	15
2.6. Andmete analüüsimise meetodid	19
III TULEMUSED	20
3.1. Õpilaste küsitluste tulemused	20
3.2. Õpetajate küsitluse tulemused.....	27
IV ARUTELU.....	35
KOKKUVÕTE	38
SUMMARY.....	39
KASUTATUD KIRJANDUS	40
LISAD.....	44

SISSEJUHATUS

Kiusamisega on kokku puutunud enamik meist, kes kiusajana, kes ohvrina, kes pealtnägijana, olenemata sellest, kas tegemist on füüsilise, psühholoogilise või sotsiaalse kiusamisega. Kiusamine on muutunud viimaste aastakümnete sotsiaalseks probleemiks igas eas inimestele üle kogu maailma. Koolikiusamist võib õigusega nimetada inimõiguste rikkumiseks: igaühel on ju õigus olla ta ise ning keegi ei tohiks end koolis halvasti tunda. Seetõttu on koolides hakatud antud probleemiga tegelema, on hakatud kiusamist uurima, loodud on erinevaid ennetuskampaaniaid, tugisüsteeme, õppeprogramme.

Olweuse (1999) poolt välja töötatud kiusamise ennetamise programm põhineb ennetustöös, sekkudes lapse keskkonda mitmel erineval tasandil: laste individuaalsel tasandil, klassi tasandil, mis hõlmab nii õpilasi, õpetajaid ja perekonda ning kogu kooli kui terviku tasandil.

Paljude uurimuste kohaselt (nt. Kõiv 2000, 2006; Olweus 1999) eeldab süstemaatiline töö kiusamise vähendamiseks koolis oma programmi olemasolu. Programmis võetakse seisukoht selle kohta, kuidas koolis konkreetselt on kiusamise ennetamine korraldatud ja kuidas toetatakse laste sotsiaalset arengut. Selleks, et vähendada koolikiusamist on oluline kaasata ennetus- ja sekkumistöösse kogu kooli kollektiiv: õpilased, õpetajad, koolitöötajad, kooli juhtkond ning lapsevanemad.

Eestis käsitletakse kiusamistemaatikat õppekava raames eelkõige põhikooli inimeseõpetuse ainete tsükli 1.- 3. ja 5.- 7. klassis (RÕK 2010) ning aine raames õpetatakse lastele sotsiaalseid toimetulekuid. Kiusamisega tegelemine ei ole ühekordne kampaania, see on pidev töö ja vajalik tegevus, mis ei kannata edasi lükkamist. Koolivägivallale saab panna piiri, kui selle vastu töötama asuda ja uurida, mil viisil kiusamine koolis toimub. Asuda kaitsja rolli. Uurida välja, kes on kiusajad, kes ohvrid, kes kaasajooksikud. Esimestena peaksid kaitsjateks asuma kool ja lapsevanemad ning suure töö saavad ära teha teised õpilased, laites maha igasuguse kiusamise ilmingu.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on rakendada projekti raames kiusamisvastast sekkumist klassi tasandil ja uurida sekkumise mõju õpilaste omavahelistele suhetele,

õpetaja-õpilase suhetele ning klassi psühholoogilisele kliimale ning klassi psühholoogilise kliimale.

Käesolevas töös on püstitatud sekkumise mõjust tulenenult järgnevad hüpoteesid:

- Õpetajad kogevad koolis kiusamist rohkem suhetes õpilastega kui suhetes teiste täiskasvanutega (teine õpetaja, koolitöötaja, juhtkond, lapsevanem).
- Klassi tasandil sekkumise mõjuna väheneb õpetajate kiusamine õpilaste poolt.
- Klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline koolivägivald.
- Klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline agressiivne käitumine ja sageneb õpilastevaheline prosotsiaalne käitumine.

Käesolev magistritöö jaguneb nelja suuremasse ossa. Esimeses osas käsitletakse teemakohasele kirjandusele toetudes kiusamise olemust, liike ja sekkumise võimalusi kiusamiskäitumisse. Teises osa tuuakse välja antud teema uurimise eesmärgid ja ülesanded ning selgitatakse käesolevas töös kasutatud uurimismeetodeid. Samas osas antakse ülevaade uurimistöös käsitletud sekkumisest klassi tasandil. Kolmandas osas esitatakse uurimuse tulemused ja neljandas osas arutelu.

Tänuavaldused. Töö autor tänab õpilasi ja õpetajaid, kes uurimuses osalesid ja seeläbi aitasid kaasa töö valmimisele. Erilised tänud kuuluvad uurija juhendajale Kristi Kõivule meeldiva koostöö, väärtuslike tähelepanekute ja igakülgse toetamise eest.

I KIUSAMINE

1.1. Kiusamise mõiste

Kiusamist on võimalik defineerida mitmel viisil: tavamõistena, teadusliku mõistena ning lisaks ka õiguslikust, keelelisest või kultuurilisest alusest lähtuvalt. Kui vaadelda kiusamist tavamõistena, siis võib see olla igasugune teist inimest kahjustav käitumine, kuid teaduslikus plaanis on kiusamisel kindlad tunnused (Kõiv, 2006).

Kiusamine on üks agressiivse käitumise avaldumisvorm, mis oma iseloomult on korduv ja tahtlik. Kiusamisele eelneb asümmeetriline võimusuhe, mille puhul kiusamise ohvril on raske ennast kaitsta või on ta mingil määral abitu ahistaja või ahistajate ees (Kõiv 2006).

Kiusamist iseloomustavad samuti järgmised tunnused:

- Kiusamisega on tegu, kui laps muutub kiusamise ohvriks, olles korduvalt või pikaajaliselt ühe või mitme lapse negatiivsete tegude objekt (Kõiv 2001, 2002, 2006; Olweus 1999; Smith & Sharp 2004; Sullivan 2004);
- kiusamine on tavaliselt haiget tegev ja tahtlik agressiivne käitumise vorm ning kui tehakse teisele haiget või kahju füüsiliselt, psühholoogiliselt või sotsiaalselt (Kõiv 2001, 2002, 2006; Olweus 1999; Smith & Sharp 2004; Sullivan 2004);
- võimu kuritarvitamine, kus eksisteerib tasakaalutus võimuga seondult: ohvrit tajutakse kiusajast füüsiliselt või vaimselt nõrgemana, kiusatava arvatakse tahtlikult sotsiaalsest grupist välja ning soov hirmutada ja domineerida (Kõiv 2006; Olweus 1999; Smith & Sharp 2004; Sullivan 2004);
- kiusamine on sageli tahtlik organiseeritud ja süstemaatiline (Olweus 1999; Smith & Sharp 2004; Kõiv 2000, 2001, 2002, 2003, 2006);
- kiusamiseks loetakse ka kui kiusajad toetuvad kõrvalseisjatele, kes ei tee sageli midagi, et kiusamine lõpetada ning ohvril on raske ennast kaitsta või on ta mingil määral abitu ahistaja või ahistajate ees (Smith & Sharp 1994; Olweus 1999; Sanders & Phye 2009).

Kiusamise liigid jagunevad:

- füüsiline kiusamine

Füüsilise kiusamise liikide alla kuuluvad näiteks löömine, tagumine, tõukamine, tee peal ees seismine, takistamine, asjade peitmine aga ka ähvardamine haiget tegemise, vägivallaga või relvaga.

- Psühholoogiline kiusamine

Psühholoogiline kiusamine võib olla nii verbaalne kui ka kirjalik kiusamine: näiteks, narritamine, nöökimine, negatiivsete hüüdnimedega nimetamine, ähvardamine, väljapressimine, taunivad märkused välimuse kohta või e-mailid, sms-id ja muud kirjalikud kahjustavad märkused.

- Sotsiaalne kiusamine

Sotsiaalne kiusamine väljendub näiteks grupist väljaarvamise, tõrjumise, ignoreerimise, teise kõnetamise vältimise, kuulujuttude, avalikult teise üle nalja heitmise, personaalse info levitamisenä või sellise tegevusena, kui kasutatakse sõprust või staatust manipulatiivse käitumisena (Olweus 1999; Sharp & Smith 2004; Pepler & Craig 2000; Parsons, 2005).

1.2. Sekkumine seoses kiusamiskäitumisega

Kool on ennetustöö ja sekkumise aspektist oluline keskkond. Kooli kontekstis on tähtsad nii töötajate (juhtkond, õpetajad, teised töölised), õpilaste kui ka lastevanemate arvamused. Koolides ei toimu sihipäraselt kiusamise ennetustööd ega sekkumist kiusamiskäitumisse, mistõttu on ka koolide töö võitluses kiusamisega erinevalt ülesehitatud. Ühiskonnas on tekkinud vajadus arendada kogu kooli kiusamise poliitikat ning anda õpilastele oskusi konfliktide lahendamisel, vastastikuseid nõustamise ning enesekindluse koolitusi (Olweus 1999, Smith & Sharp 2004).

Koolis võib kiusamine aset leida lisaks õpilaste omavahelisele kiusamisele ka õpetajate ja teiste koolitöötjate vahel, see võib olla nii sõnaline kui ka kehaline ründamine, samuti rafineeritum tegevus, näiteks kolleegi töö mahategemine või tema sotsiaalne isoleerimine.

On publitseeritud (näit. Kõiv 2000, 2006; Olweus 1999; Smith & Sharp 2004) hulganisti kiusamisvastase ennetamise ja sekkumisega seotud materjale ning neid ka edukalt rakendatud. Tavaliselt puudutavad niisugused projektid mitmeid koole ning nende efektiivsuse mõõtmiseks kasutatakse tavaliselt küsimustikke, mõõtes kiusamiskäitumise ja ohvrikäitumise ulatust nii projekti algul kui ka lõpus. (Kõiv 1997, 2000, 2002, 2003, 2006) Selliseid projekte on kahesuguse ülesehitusega. Esiteks, uurimused, kus võrreldakse kahel erineval ajahetkel ekvivalentseid grappe ning teiseks, uurimused, kus kasutatakse kontrollgruppi võrdlemaks tulemusi nende koolide tulemustega, kus sekkumist rakendati. Paljudes riikides on rakendatud kogu kooli haaravaid sekkumisprogramme kiusamise korral, on süstemaatiliselt kontrollitud sekkumise mõju, kusjuures sekkumisprogrammid võivad olla rakendatud indiviidi, grupi (kooliklassi) või kogu kooli haaravalt tasemelt (Kõiv 2006, 2007, 2008;) Paljudes riikides läbi Comeniuse partnerkoolituste (*Näiteks: Belgia, Saksamaa, Itaalia, Norra, Rootsi, Eesti*) on rakendatud kogu kooli haaravaid sekkumisprogramme kiusamise korral (Ojakivi & Lingiene 2008)

Kiusamise vastasid meetmeid saab vaadelda kolmelt tasandilt:

- (1) riiklikul tasandil, peamiselt läbi haridusministeeriumi poolt kehtestatud seaduste ja määruste koolivägivalla ohjeldamiseks;
- (2) kohalikul initsiatiivil projektide ja kampaaniate raames kiusamise/vägivalla vähendamiseks või sellega hakkama saamiseks;
- (3) õppekavas käsitletud temaatika kogu kooli haaravate sekkumistena ning õpetaja tegevusena klassis sotsiaalsete probleemide ennetamisel/sekkumisel (Kõiv 2006).

Paljud edukad programmid põhinevad vähemalt osaliselt Dan Olweusi poolt välja töötatud sekkumise teoorial, mis on arendatud selleks, et edendada kiusamiskäitumise ja ohvristamise probleemide vähendamist ja ennetamist, eesmärgiga luua ühiskond, kus

kõik õpilased õpivad positiivselt käituma ja saavad osa kiusamis-vastastes lahendustes ning on igakülgsest arvestatud õpilaste individuaalsete vajadustega (Olweus & Limber 1999). Olweuse (1999) poolt välja töötatud kogu kooli haarava sekkumisprogrammi põhjal on tehtud mudel, mille põhielemente rakendatakse sekkudes lapse keskkonda mitmel erineval tasandil:

- (1) individuaalselt laste tasandil - mis kätkevad sekkumisi kiusajatele või kiusajate väikeste grupiga, ohvritega ja mõlema osapoole vanematega kindlustamaks kiusamiskäitumise hääbumise ja ohvrite toetuse, et ära hoida kiusamiskäitumist tulevikus.
- (2) õpetajaid ja õpilasi haaraval klassi tasandil - selle tasandi sekkumiste keskmeks on kiusamise vastu kindlate reeglite kehtestamine, regulaarsete klassikoosolekute pidamine arutamaks erinevatel reeglitest kinnipidamisel. Klassikoosolekuid kasutatakse ka õpilaste kaasamiseks erinevates tegevustes (nt rollimängud, kirjutamine, grupidiskussioonid), läbi mille nad mõistavad paremini kiusamisest tulenevat kahju ning omandavad strateegiad kiusamise vastu võitlemiseks.
- (3) kooli kui terviku tasandil – Vanemate kaasamist peetakse äärmiselt soovitatavaks nii klassi-kui kooli tasandil. Peamised sekkumised kooli tasandil on kiusaja-ohvri küsimustiku läbiviimine kiusamise olemuse ja sageduse kindlaksmääramiseks igas koolis koolikiusamise ennetamise koordineerimise komitee koostamine ning laste järelvalvesüsteemi arendamine.

Kiusamiskäitumise vähendamiseks on õige efektiivsem sekkumine, kus kasutatakse kõiki tasandeid omavahel kombineerides (Kõiv 2006). Varajane sekkumine on suunatud kindlatele riskifaktoritele ja õpetab positiivset käitumist ja kriitilise mõtlemise oskusi klassiruumi tasandil läbi õppetundide, arutelude ja vanemate koosolekute. Olweuse programmiga püütakse parandada eakaaslaste suhteid ning muuta koolikeskkonda õpilastele turvaliseks ja meeldivaks. Olweuse programmi kasutatakse enam kui tosinas riigis üle kogu maailma ning selle rakendamise tulemusena on vähenenud üldine antisotsiaalne käitumine ja paranenud sotsiaalne kliima koolis.

1.2.1. Sekkumine kiusamisse klassi tasandil

Kogu klassi haarav sekkumine:

- (1) võimaldab õpilaste sotsiaalset kompetentsust arendada ;
- (2) õpetada õpilasi lahendama oma probleeme, kuna kiusamise vähendamiseks saavad õpilased järjepidevalt kiusamise vältimise õpetust;
- (3) annab oskusi võimalike negatiivsete või passiivse käitumise vormide positiivsete lahendamiseks ja juhtimiseks;
- (4) julgustab õpilasi avameelselt kiusamisest rääkima;
- (5) võimaldab õpetajatel kaasata õpilasi klassi reeglite kehtestamisel ja tugevdamisel kiusamine vastu.

Klassi tasandil sekkumiseks on olulised järgnevad komponendid :

- (1) vaja luua klassiruumis kiusamisvastaste reeglite kogum, neid õpilastele selgitada ja need kehtestada, lisades juurde sanktsioonid mittetäitmise korral;
- (2) tegeleda regulaarselt klassis õpilastevaheliste kohtumistega, et arutada kiusamise temaatikat;
- (3) koostada klassi õppekava, mis soodustab lahkust, sõprust, omavahelist kommunikatsiooni ja koostööd ning sisaldab õppetunde ja tegevusi, mis rõhutavad empaatia suurenemist ja konfliktide lahendamise oskusi;
- (4) kohtuda ühistel koosolekutel lapsevanematega, kaasata neid õppeprotsessi;
- (5) läbi rollimängude, situatsioonimängude ja juhtumi analüüsi õppimine (Kõiv 2006; Olweus 1999; Smith Pepler & Rigby 1994).

Olweus (1999) pakub välja klassireeglite tegemisel järgnevad näited:

- (1) me ei kiusa teisi õpilasi;
- (2) me püüame aidata neid, keda on kiusatud;
- (3) me võtame seltskonda ka need õpilased kes on kõrvale jäetud; jne.

Klassi tasandil sekkumise puhul õpib iga õpilane kiusamiskäitumisse sekkuma, kui teda on õpetatud ja koolitatud erinevate juhtumite, situatsioonide läbimängimise teel, mitte passiivselt kõrvalseisema. Õpilastel peavad olema selged arusaamad kiusamiskäitumisest ja neid tuleks õpetada järjepidevalt ning kaasata neid kiusamine vältimiseks. (Olweus 1999; Smith Pepler & Rigby 1994).

II UURIMUSE EESMÄRGID JA METOODIKA

2.1. Uurimuse eesmärgid ja hüpoteesid

Uurimistöö eesmärk on rakendada projekti raames kiusamisvastast sekkumist klassi tasandil ning uurida sekkumise mõju kiusamiskäitumisele (õpilaste omavahelistes suhetes ja õpetaja – õpilane) ning ja klassi psühholoogilise kliimale.

Uurimistöö ülesanded:

määrata kindlaks sekkumise algul ja sekkumise lõpul:

- (1) kiusamiskäitumise üldine ulatus õpilaste omavahelistes suhetes ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes;
- (2) õpilaste agressiivse ja prosotsiaalse käitumise erinevate liikide esinemissagedust õpilaste vahel ning õpilaste ja õpetaja vahel;
- (3) psühholoogilist kliimat iseloomustavad dimensioonid klassis ja koolis;
- (4) suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste ja õpetajate suhetes;
- (5) kiusamisega hakkamasaamise viisid õpilaste ning õpetajate vahel.

Uurimustöö hüpoteesid:

- Õpetajad kogevad koolis kiusamist rohkem suhetes õpilastega kui suhetes teiste täiskasvanutega (teine õpetaja, koolitöötaja, juhtkond, lapsevanem).
- Klassi tasandil sekkumise mõjuna väheneb õpetajate kiusamine õpilaste poolt.
- Klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline koolivägivald.
- Klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline agressiivne käitumine ja sageneb õpilastevaheline prosotsiaalne käitumine.

2.2. Töös rakendatud sekkumine kiusamise korral klassi tasandil

Töös rakendatakse ühele grupile sekkumist koolikiusamisse klassi tasandil võttes aluseks Slaveans'i (2007) metoodika ning seda rakendati inimeseõpetuse tundides viie õppenädala jooksul ühes seitsmendas klassis.

Rakendatud Slaveans'i (2007) metoodika:

- (1) selgitab kiusamise erinevaid vorme;
- (2) annab oskusi ja teadmisi kiusamise vältimiseks, ükskõik kas oled kiusaja, kiusatav või pealnägija;
- (3) juhib tähelepanu märkidele, mis viitavad kiusamise tekkele;
- (4) selgitab, miks kiusatakse ja miks kiusamisest vaikitakse;
- (5) toob näiteid kiusamisest ja annab juhiseid kiusajaga toimetulekuks;
- (6) võimaldab õpilasel testida oma anti-kiusamise oskusi.

Slaveans'i (2007) metoodikas on kasutatud rohkesti teemakohaseid illustratsioone, näiteid igapäevaelust küsimuste-vastuste vormis ning probleeme käsitletakse otse ja lihtsalt ilma manitsus- ja õpetussõnadeta. Sellest metoodikast lähtuvalt koostas ja rakendas käesoleva uurimustöö autor metoodikat viies järjestikuses inimeseõpetuse tunnis ühes kooliklassis ning samal ajal jätkus teises paralleelklassis samas koolis nn tavapärase õpe inimeseõpetuse ainekava alusel.

Tunnid toimusid teemadel (vt. lisa 1):

- (1) 1. ja 2. tunnis käsitleti teemat: „Kiusamine“.

Tunni sissejuhatavas toimus vestluse, mille käigus selgitati välja õpilaste olemasolevad eelteadmised. Tunni teoreetiline osa hõlmas õpetaja loengu, milles tutvustati ja õpetati otsese, kaudse, seksuaalse ja rassistliku kiusamise vorme. Sellele järgnes arutelu õpilastega, mille käigus otsiti vastuseid küsimustele: *mis on kiusamine? Kas kiusamine tekitab ebamugavust? Kas kiusamine on alavääristamine? jne.* Tunni järgnevas osas toimus ühine töö klassiga, kus õpetaja eestvedamisel said õpilased enda teadmisi testida. Õpetaja luges ette Slaveansi (2007) raamatust teemal „nüüd sa tead mis on kiusamine. On nii?“ erinevaid juhtumeid ning õpilased pidid otsustama, millise kiusamise liigiga on tegu ja oma vastust ka põhjendama.

Tunni kinnistavas osas jagati klass rühmadesse (rühmadesse jagati õpilased juhuvaliku kaudu, õpilane võttis kinnisest ümbrikust pildi erineva kujundiga ning rühma moodustasid samade kujunditega õpilased, näiteks kolmnurkadega) ja toimusid rollimängud. Rollimängud oli Slavensi (2007) metoodika põhjal käesoleva töö autori poolt ettevalmistatud lehtedel, kuhu igale rühmale oli koostatud kaks erinevat (kokku koostatud 10 erinevat) lõputa situatsiooni kirjeldust, millele õpilased pidid oma teadmiste põhjal lahenduse leidma ja selle ka teistele rühmadele ette näitlema. Ettevalmistusajaga oli rühmadel 5 minutit ja seejärel esinesid kõik rühmad üksteisele. Esimese teema „Kiusamine“ lõpetuseks toimus kiusamisega seotud müütide arutelu, millised on müüdid ja mis tegelikkuses toimub?

(2) 3. tunni teema „Sihtisik“ sissejuhatavas osas toimus eelmises tunnis õpitu kordamine, kus õpilased said sõna, võttes võimalikult konkreetselt kokku teema „Kiusamine“. Teema „Sihtisik“ teoreetilises osas toimus esmalt mini-loengu vormis selgitav osa: *Kes on ohver? Kes on kiusaja? Kes on sihtisik? Milline on agressiivne käitumine? Milline aga kehtestav käitumine? Milline on alistuv käitumine?* Antud teemat käsitleti edasi rollimängudena, kus rühma (õpetaja jagas õpilased rühmadesse, võttes aluseks sünnikuud aastaaegade kaupa - ühes rühmas kevadkuudel sündinud õpilased jne.) ülesandeks oli näidelda etteantud situatsioonidel, kuid kolmel erineval meetodil: kuidas reageerida kiusajale agressiivse, kehtestava ja alistuva käitumisega. Situatsioonid jagas õpetaja rühmadele kätte ning ka instruktsioonid, mis põhinesid Slavensi (2007) metoodikal. Tunni kinnistavas osas loeti ette Slavensi (2007) raamatust soovitusi, kuidas käituda, kui keegi sind kiusab?

(3) 4. tunni teema: „Kiusaja“ sissejuhatavas osas luges õpetaja õpilastele ette Slavensi (2007) metoodikast loo: „Sa ju ei ole kiusaja? Või siiski oled?“. Tunni teoreetilises osas said õpilased teadmisi mini-loengu vormis: *„Kes on kiusajad? Millised nad on?jne.* Peale teoreetilist osa muudeti klassiruum suureks „ümarlauatoaks“, kus pingid tõsteti ringikujuliselt ning toimus avatud arutelu ümarlaua meetodil. Enne arutelu algust sõlmiti õpilastega suuline kokkulepe, et klassis räägitu jääb klassiseinte vahele ja kõik võivad kõigest rääkida. Ümarlaua vestlust viis läbi ja juhendas õpetaja. Õpilastel oli võimalus tuua välja erinevaid probleeme ja esitada antud teema kontekstis erinevaid küsimusi nii õpetajale kui kaasõpilastele. Peamiseks küsimuseks oli õpilastel erinevate

situatsioonide puhul: „*Kuidas saab kiusamist lõpetada?*“ Kuna kiusajatel on mitmeid võimalusi kiusamise lõpetamiseks, siis need ka klassis läbi arutati koos soovitustega, mida teha, mida mitte. Tunni lõpus oli õpilastel võimalus tuua erinevaid kiusamisega seotud näiteid, mida nad on ise kogenud või näinud ning ühiselt arutati, kuidas neid situatsioone oleks võinud lahendada.

(4) 5. tund teemaga „Pealtnägija“ algas lühikese teoreetilise osaga, kus õpetaja selgitas, kes on pealtnägija ehk tunnistaja, mis jätkus ühise aruteluga: *Kas sa oled kunagi kellegi kiusamist pealt näinud? Kas sa võtsid midagi ette? Kas proovisid kiusamist peatada? Kas rääkisid sihtisikuga, et ta enesetunne paraneks? Kas rääkisid kellelegi juhtunust? Millised on käitumisjuhised kui näed kiusamist? jne.* Tunni kinnistavas osas toimus rühmades (selles tunnis võisid õpilased ise moodustada rühmad) rollimäng ette antud viiel situatsioonil, mis baseerusid Slavensi (2007) metoodikal ning milles õpilased pidid otsustama, kuidas nad järgnevatel olukordades käituksid? Üks situatsioon tuli enda rühmale loosi teel valida, kuna valikus oli 10 erinevat situatsiooni. Rollimängu ettevalmistuseks oli aega 5 minutit, misjärel rühmad esitlesid oma rollimängu teistele. Tunni lõpus toimus kinnistamine, kus iga õpilane ütles, mis on tal seoses erinevate kiusamise teemadega meelde jäänud ning mida uut ta õppis.

2.3. Valim

Käesoleva uurimuse koguvalim moodustus ühe Tartu maakonna keskkooli kahest paralleelklassi õpilastest: 7a klassi õpilased (edaspidi eksperimentaalgrupp), kellele rakendati projekti raames süvendatult kiusamisvastast sekkumist ning 7b klassi õpilased (edaspidi kontrollgrupp), milles osalejatele ei rakendatud kiusamisvastast sekkumist ja nad jätkasid inimeseõpetuse ainekava järgi õppetööd inimeseõpetuse tundides ning aineõpetajad, kes õpetasid kõiki aineid mõlemale klassile.

Uuritavaid õpilasi oli 7a ja 7b klassis kokku 28, kelle sooline ja vanuseline jaotus on klasside kaupa toodud tabelis 1 ja 2.

Tabel 1. Uuritavate eksperimentaalgrupi õpilaste sooline jaotus vanuse kaupa

Vanus	Sugu	Uuritavate arv	Protsent %
13	M	1	7,14
14	N	4	28,57
14	M	7	50
16	M	1	7,14
17	N	1	7,14

Tabel 2. Uuritavate kontrollgrupi õpilaste sooline jaotus vanuse kaupa

Vanus	Sugu	Uuritavate arv	Protsent %
13	M	1	7,14
14	N	6	42,86
14	M	5	35,69
16	M	2	14,28

Teiseks uuritavate valimiks olid sellesama Tartu maakonna keskkooli kõik aineõpetajad, kes õpetavad 7.klassis kõiki ainetunde, kokku 15, kellest 2 meesõpetajat ja 13 naisõpetajat. Uuritavad õpetajad olid vanuses 26-64, keskmise vanusega 40,14 ning pedagoogi staaziga vahemikus 4-41 aastat mis on toodud ära tabelis 3.

Tabel 3. Õpetajate sooline jaotus pedagoogilise staazi järgi

Pedagoogiline staaz (aastates)	1-10	11-20	20-30	30-40	Üle 40
Naisõpetajaid	3	2	5	2	1
Meesõpetajaid	1	1	-	-	-

2.4. Uurimuse protseduur

Antud uurimus viidi projekti raames läbi 2008 kevadel, ühes Tartu maakonna keskkooli seitsmendes klassides. Uurimus kestis kokku 6 nädalat, millest 5 nädalat toimus kestev õpe eksperimentaalgruppiga, kellele rakendati kiusamiskäitumise vastast sekkumist inimeseõpetuse tundide raames 1 ainetund nädalas.

Uurimuse küsitlused viidi läbi nii eksperimentaal,- ja kontrollgrupi õpilaste kui aineõpetajate seas veebruaris 2008 ja peale kiusamisvastast sekkumist ka mais 2008. Uurimuse küsitlused viidi läbi nii eksperimentaal,- ja kontrollgrupi õpilaste kui aineõpetajate seas veebruaris 2008 ja peale kiusamisvastast sekkumist ka mais 2008.

Andmete kogumine toimus enesekohase meetoditega nii õpetajate kui õpilaste seas. Õpilastele (eksperimentaalgrupile ja kontrollgrupile eraldi) loeti klassiruumis ette instruksioonid, selgitades andmete anonüümust (peale uurimustöö koostaja keegi vastuseid ei näe ega saa seostada isikuid vastustega). Küsimustike täitmiseks kulus õpilastel 45-55 minutit ning korjati kokku koheselt peale nende täitmist. Õpetajad täitsid küsimustikke individuaalselt ning koguti kokku järgmisel päeval.

2.5. Uurimismeetodid

Uurimuses kasutasin õpilaste uurimisel seitset erinevat uurimismeetodit.

1. Küsimustik kiusajate, ohvrite ja kiusajate/ohvrite kindlaksmääramiseks õpilaste seas.

Õpilaste kiusamiskäitumise uurimiseks ehk selleks, et kindlaks määrata kiusajad, ohvrid ja kiusajad/ohvrid, kasutati eakaaslaste nimede loendit (Peer Nomination Inventory: Perry, Kusel & Perry, 1988; kohandanud: Kõiv, 1997). Uurimismeetod koosnes 26st erinevast kiusamiskäitumise kirjeldusest mõlema osapoole kindlaksmääramiseks, millest seitse kirjeldasid ohvri käitumist, seitse kiusaja käitumist ning ülejäänud 12 olid nn täiteküsimused, mida ei analüüsitud. Eakaaslaste nimede loend esitati tabelina, mille ridadeks olid käitumise kirjeldused ja veergudeks samasooliste klassikaaslaste eesnimed. Instruksioonis paluti teha ristike klassikaaslase nime taha, kelle kohta sobis kirjeldatud käitumisviis, kusjuures ei piiratud märgitavate arvu. Küsimustiku abil määrati kindlaks iga uuritava õpilase punktiskoorid ohvri- ja kiusajaskaalal. Ohvriskoori saamiseks leiti iga lapse puhul samasooliste klassikaaslaste protsent, kes nimetasid antud last iga ohvrikäitumise puhul ning summeeriti saadud protsendid. Kiusaja skoor leiti analoogiliselt. Kuna nii ohvri kui ka kiusaja käitumist kirjeldasid seitse käitumisviisi, siis võisid punktiskoorid varieeruda vahemikus 0–700. Kiusajaks või ohvriks loeti indiviidi, kui tema skoorid olid 200 ja rohkem punkti, kusjuures kiusajateks/ohvriteks loeti need indiviidid, kelle punktisummad nii ohvri- kui ka kiusamiskäitumise osas ületasid 200 punkti. (Kõiv, 2006)

2. Küsimustik agressiivse ja prosotsiaalse käitumise erinevate liikide sageduse kindlaksmääramiseks õpilaste hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes ja õpilane-õpetaja suhetes

Teiseks uurimismeetodiks oli küsimustik üheksa erineva prosotsiaalse käitumise ja üheksa agressiivse käitumise liigi esinemissageduse kindlaksmääramiseks. Küsimustiku agressiivse käitumise liigid - alandamine, hirmutamine, füüsiline vägivald, karjumine, solvamine, sõimamine, tõrjumine, ähvardamine füüsilise vägivallaga, ähvardamine sõnadega - olid jaotatavad kahte kategooriasse: verbaalne ja füüsiline agressiivne käitumine. Hinnanguskaala, mis ankeedis kasutav oli, hõlmas järgmist: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – sageli, 3 – väga sageli. Üheksa erineva prosotsiaalse käitumise ja üheksa agressiivse käitumise liigi esinemissagedust uuriti nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetaja-õpilaste suhtes (Kõiv 2006).

3. Klassi psühholoogilise kliima kindlaksmääramine õpilaste hinnangul - lühiversioon klassi kliima uurimiseks.

Kolmandaks uurimismeetodiks oli küsimustik 24 küsimusega nn lühiversioon klassikliima uurimiseks (Short form of the Classroom Environment Scale), mis puudutasid tegevusi, millega õpilased igapäevaselt klassiruumis kokku puutuvad. Hinnanguskaalaks oli: õige (tähistades, et väide on õige või enamalt jaolt õige) kodeeriti – 3 või vale (tähistades vale või enamjaolt vale hinnangut) kodeeriti - 1. Õpilaste vastused klassikliima viies dimensioonis - kaasatus, õpetaja toetus, ülesandele orienteeritus, kord ning reeglite selgus - sumeeriti ja leiti vastavad aritmeetilised keskmised. (Fraser & Fishert 1986; kohandanud: Kõiv 2006)

4. Klassi psühholoogilise kliima kindlaksmääramine õpilaste hinnangul: minu klassiruumi kliima uurimise meetod .

Kooliklassi kliima uurimiseks kasutati ka teist meetodit - nn minu klassiruumi kliima uurimise meetod (My Classroom Inventory), mis sisaldas 25 küsimust. Vastusevariant „jah“ tähistas seda, et õpilane oli väitega nõus ja kodeeriti „3“-na ning „ei“ tähistas õpilase mitenõustumist väitega ja kodeeriti „1“-na. Küsimuste puhul, kus pole skaalal punktiskoori toodud või märgitakse kaks punktiskoori: kodeeritakse – „2“. Vastused jagunesid viide dimensiooni - rahulolu, huvide konflikt, konkurentsivõime, õppeülesannete raskusaste ja ühtsus – igat koolikliima dimensiooni puudutavate väited

summeeriti ning leiti aritmeetiline keskmine(Fraser & Fishert 1986; kohandanud: Kõiv 2006)

5. Kooli psühholoogilise kliima kindlaksmääramine õpilaste hinnangul.

Viiendaks uurimismeetodiks oli Astor jt. (2006) poolt kasutatud meetod, millega tehti kindlaks koolikliima kolm dimensiooni: (inimesed-suhted: 4 küsimust; füüsiline keskkond: 3 küsimust; poliitika: 3 küsimust) 3.1. Õpilaste küsitluste tulemused (vt tabel 9 veerg 1). Kõik vastavat koolikliima dimensiooni puudutavatele küsimustele antud vastused summeeriti ja leiti aritmeetilised keskmised. (vt.tabel Hinnanguskaala hõlmas järgmist: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – sageli, 3 – väga sageli.(kohandanud: Kõiv 2008)

5. Suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes ja õpilane-õpetaja suhetes.

Ankeet koosnes kuuest erinevast küsimusest, mis käsitlesid prosotsiaalse käitumise erinevaid liike kahelt suhete tasandilt lähtuvalt koolis – õpilaste omavahelised suhted ja õpetaja-õpilase suhted. Hinnanguid tuli anda 5-punktsel hinnanguskaalal, mille üks ots (1 punkti) näitas käitumise kirjeldust puudutava väite vastu olemist ja teine ots (5 punkti) tähistas väitega nõus olemist. Hinnangud vastavalt neljale prosotsiaalse käitumise liigile (abistamine, hoolitsemine, jagamine, kaasamine) (vt.tabel 10 veerg 1) summeeriti ja arvutati vastavad aritmeetilised keskmised.(Kõiv 2006) Ühtse metoodika alusel uuriti suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse nii õpilaste omavahelistes suhetes kui ka õpetaja-õpilase suhetes.

6. Kooli vägivaldaga probleemid õpilaste hinnangul

Koolivägivallaga seoses uuriti küsimustikus kolme aspekti. Esimene küsimustik puudutas koolist puudumist seoses hirmudega vägivalla ees viimase nelja kuu jooksul. Vastusevariandid ankeedis olid: üldse mitte(0), ühe korra(1) ning kolm või rohkem korda(2). Teises küsimustikus oli uurimise all õpilase hinnang vägivalla probleemidele koolis, milles kasutati hinnanguskaalat: üldse mitte(1) kuni väga suur probleem(5). Kolmandas kooli vägivalla probleemi käsitlevas küsimustikus selgitati välja õpilastevaheline riskikäitumine (suitsetamine, varastamine, vandalism, kaklemine) hinnanguskaalal: mitte kunagi(1) kuni väga sageli(5)(Kõiv 2008)

7. Õpilaste toimetulek õpilastevahelise kiusamisega

Küsimustik (koostaja K. Kõiv) koosnes 18 erinevast küsimusest, kuidas käitub õpilane tavaliselt siis, kui on tegu õpilastevahelise kiusamisega: *näiteks: püüan asja keerata naljaks; püüan situatsiooni vältida ja jooksin ära; püüan kooli vältida; püüan käituda nii, et näitan, et kiusamine mind ei mõjuta; püüan vastu hakata ja ütlesin vastu; püüan vastu hakata ja ütlesin, et kiusata ei tohi; jne.* Hinnanguskaala hõlmas järgmist: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – sageli, 3 – väga sageli. Erinevad käitumisviisid on toodud ära tabelis 18. (vt tabel 18, lisa 2)

Õpetajate uurimisel kasutasin uurimuses viit erinevat uurimismeetodit

1. Kooli psühholoogiline kliima õpetajate hinnangul

Kasutati Smith (2005) poolt välja töötatud (Inviting School Survey) küsimustikku, mis koosnes 50 küsimusest, mis puudutavad viit koolikliima dimensiooni (inimesed-suhted: 16 küsimust; füüsiline keskkond: 12 küsimust; kooli poliitika: 7 küsimust; programm: 7 küsimust; protsess: 8 küsimust) uurimiseks.

Uuritavad andsid vastused igale küsimusele 5-punktilisel hinnanguskaalal, mille puhul 1 tähistas väite vastu olemist ning 5 väitega nõus olemist, kusjuures summeeriti igat koolikliima dimensiooni puudutavate väited ja leiti vastavad aritmeetilised keskmised (kohandanud: Kõiv 2006).

2. Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpetajate hinnangul.

Küsimustik koosnes üheksast prosotsiaalse käitumise liigist, prosotsiaalse käitumise erinevad liigid jagati Warden ja Christie (1997) järgi neljaks alaliigiks: abistamine, hoolitsemine, jagamine ja kaasamine, kusjuures ühe alaliigi üksikküsimuste vastused liideti ja arvutati aritmeetilised keskmised. Uuritavad andsid hinnanguid 5-punktilisel skaalal alates 1-st (olen väite vastu) kuini 5-ni (olen väitega nõus). (Kõiv 2006)

3. Kiusamiskäitumise erinevate liikide sageduse kindlaksmääramiseks õpetajate hinnangul õpilaste-õpetajate suhetes

Kolmandaks uurimismeetodiks oli küsimustik 19 erineva kiusamisliigi esinemissageduse kindlaksmääramiseks: alandamine, alusetute juttude levitamine, asjade äravõtmine, hirmutamine, füüsiline rünnak, karjumine, narritamine, negatiivsete hüüdnimedede andmine, näägutamine, põhjendamatute nõudmiste esitamine, solvamine,

sooline ahistamine (sõnaline), sooline ahistamine (füüsiline), sotsiaalne isolatsioon, sõimamine, tõrjumine, ähvardamine füüsilise vägivallaga, ähvardamine oma positsiooniga ja väljapressimine. Õpetajatel paluti igat käitumisakti hinnata sageduse järgi: üldse mitte, harva, sageli, väga sageli, kusjuures kiusamiseks loeti vaid hinnanguid sageli või väga sageli, sest kiusamiskäitumine on korduv agressiivne käitumine (käitumisaktid, mis olid märgistatud hinnangutega üldse mitte ja harva, jäeti edasisest andmetöötlustest välja). Kiusamiskäitumise ulatust uuriti õpetajate hinnangul lähtuvalt viiest tüübist suhete tasandil: õpilane-õpetaja, õpetaja-õpetaja, juhtkond-õpetaja, lapsevanem-õpetaja ja teised koolitöötajad-õpetaja. Muude instruksioonide seas anti küsimustiku täitjale küsimustiku päises juhised vaadelda end kiusamise ohvrina erinevates suhetes. (Kõiv 2007). Kiusamiseks loeti vaid hinnanguid sageli või väga sageli, sest kiusamiskäitumine on korduv agressiivne käitumine (käitumisaktid, mis olid märgistatud hinnangutega üldse mitte ja harva, jäeti edasisest andmetöötlustest välja).

4. Käitumisviisi kirjeldus töökohas seoses personaliga õpetaja hinnangul

Küsimustik koosnes 18 erinevast käitumisviisi kirjeldusest (vt. tabel 16, lisa 3), millega õpetaja võib seoses personaliga kokku puutada (küsimustiku koostaja K. Kõiv, toetudes: Negative Acts Questionnaire Scale: Einarsen & Raknes, 1997). Õpetajatel paluti igat käitumisviisi hinnata sageduse järgi: mitte kunagi – 0, aegajalt – 1, peaaegu iga nädal – 2, peaaegu iga päev – 3.

5. Toimetulek kiusamisega õpetajate hinnangul

Küsimustik koosnes 18 erinevast küsimusest (Smith, Singer, Hoel & Cooper, 2003; koostaja K. Kõiv), millised on toimetulekustrateegiad täiskasvanute puhul, et hakkama saada kiusamisega õpilastevahelise kiusamisega koolis: Hinnanguskaala hõlmas järgmist: 0 – üldse mitte, 1 – harva, 2 – sageli, 3 – väga sageli.

2.6. Andmete analüüsimise meetodid

Andmete töötlemiseks, esitamiseks tabelite ja joonistena kasutasin MS Excel 2003 Data Analysis statistilist andmetöötluste paketti.

Eksperimentaalgrupi ja kontrollgruppi vahelisi erinevusi ja olulisust sekkumise järel kontrollisin sõltumatutele valimitele mõeldud t-testiga.

III TULEMUSED

3.1. Õpilaste küsitluste tulemused

Kiusajate ja ohvrite kindlaksmääramine õpilaste seas.

Kiusajate ja ohvrite osakaal uuritavate õpilaste hulgas määrati kindlaks eakaaslaste nimede loendiga. Uurimusest selgus, et enne sekkumist kiusamiskäitumisse oli eksperimentaalgrupis 14st õpilasest 3 kiusajat (21,43%) ja 4 ohvrit (24,56%) ning kontrollgrupis 14st õpilasest 2 kiusajat (14,28%) ja 3 ohvrit (21,43%). Antud uurimus näitas, et kiusajate ning ohvrite protsent projekti algul ning projekti lõpus olulisi esinevusi ei toonud, kuid eksperimentaalgrupis vähenes ohvrite arv ühe võrra. (vt.tabel 4)

Tabel 4. Kiusajate ja ohvrite osakaal protsentides õpilastevahelise kiusamise ulatuses

	Eksperim entalgru pp enne projekti	Eksperim enaalgrup p enne projekti	Eksperim enaalgrup p peale projekti	Eksperim enaalgrup p peale projekti	Kontrollg rupp enne projekti	Kontrollg rupp enne projekti	Kontrollg rupp peale projekti	Kontrollg rupp peale projekti
	kiusajaid	ohvreid	kiusajaid	ohvreid	kiusajaid	ohvreid	kiusajaid	ohvreid
Poisid	3	3	3	3	2	2	2	1
Tüdrukud	-	1	-	-	-	1	-	1
%	21,43	28,56	21,43	21,43	14,28	21,56	14,28	14,28

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise erinevate liikide sageduse võrdlus

Prosotsiaalse ja agressiivse käitumise erinevate liikide sageduse võrdlemiseks õpilaste omavahelistes suhetes kasutati *t*-kriteeriumi.

Uurimistulemused näitasid, et kõige enam erinevusi prosotsiaalse käitumise erinevate liikide esinemissageduses ilmnes eksperimentaalgrupi enne ja pärast projekti tulemuse vahel (vt.tabel 5): (1) statistiliselt olulised erinevused toimusid koostöös ($t=2,82$; $p<0,01$); (2) omavahelistes suhetes peale projekti abistamine ($t=2,16$; $p<0,05$) ja kaastunde ($t=1,56$; $p<0,05$) sagedus vähenes; (3) statistiliselt olulisi erinevusi ei toimunud omavahelise usalduse paranemises. Kontrollgrupi tulemustes ilmnemist statistiliselt olulised erinevused vähenemise suunas vaid ühe prosotsiaalse käitumise liigi, usaldamise ($t=2,05$; $p<0,05$) osas.

Kontrollgrupi ja eksperimentaalgrupi vahel ilmnemist prosotsiaalse käitumise erinevate liikide esinemissageduses kõige suuremad erinevused: (1) kõigi uuritud

prosotsiaalse käitumise liikide (abistamine, hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö, mõistmine, sõbrunemine, usaldamine) sagedus oli eksperimentaalgruppi kuulujatel oluliselt kõrgem kui kontrollgrupi kuulujatel; (2) usaldamise esinemissagedus oli kontrollgruppi kuulujatel oluliselt sagedam kui eksperimentaalgruppi kuulujatel; (3) projekti lõpus olid eksperimentaalgrupi ja kontrollgrupi tulemuste vahel kõige suuremad erinevused omavahelises hoolimises ($t=-2,9$; $p<0,01$) ja abistamises ($t=-2,19$; $p<0,05$) positiivses suunas.

Tabel 5. Prosotsiaalse käitumise sagedus õpilaste hinnangul õpilaste omavahelistes suhetes

Prosotsiaalne käitumine	Eksperimentaalgrupp enne projekti (A)	Eksperimentaalgrupp peale projekti (B)	Kontrollgrupp enne projekti (C)	Kontrollgrupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Abistamine	1,86	1,42	1,64	2	2,16*	-1,28
Hoolimine	1,36	1	1,86	1,84	1,32	0,03
Kaastunne	1,71	1,28	1,5	1,38	1,56*	0,58
Jagamine	1,64	1,42	1,86	1,69	0,88	0,67
Koostöö	2	1,42	1,71	1,84	2,82**	-0,52
Mõistmine	1,5	1,21	1,71	1,46	1,12	1,04
Sõbrunemine	1,78	1,5	1,86	1,92	1,11	-0,29
Toetamine	1,43	1,21	1,71	1,46	1,03	1,03
Usaldamine	1,43	1,28	1,78	1,30	0,55	2,05*

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Uurimistulemused näitasid, et õpilased kogesid omavahelistes suhetes kõige rohkem alandamist, hirmutamist, solvamist, sõimamist ning sõnadega ähvardamist.

Kõige vähem aga kogesid eksperimentaalgrupi õpilased projekti lõpul omavahelistes suhetes füüsilist vägivalda ja sellega ähvardamist.

Uurimistulemuste analüüs agressiivse käitumise sageduse kohta näitas, et eksperimentaalgrupi õpilased kogesid õpilastevahelistes suhetes enne sekkumist kõige enam sõnadega ähvardamist, solvamist, karjumist ja alandamist. Statistiliselt oluliselt vähenes sõnalise ähvardamise sagedus. Statistiliselt olulised erinevused esinesid kontrollgrupis, kus nii alandamine, hirmutamine, solvamine, sõimamine ning sõnadega ähvardamine sagesid oluliselt võrreldes projekti algusega. Statistiliselt olulised erinevused üheksa erineva kiusamiskäitumise liigi esinemissageduse osas on esitatud tabelis 6.

Tabel 6. Agressiivse kiusamiskäitumise liikide esinemissagedus õpilaste omavahelistes suhetes

Agressiivne kiusamiskäitumine	Eksperimentaalgrupp enne projekti (A)	Eksperimentaalgrupp peale projekti (B)	Kontrollgrupp enne projekti (C)	Kontrollgrupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Alandamine	1,71	1,35	1,14	1,85	0,93	-2,48**
Füüsiline vägivald	1	0,71	1	1,1	1,17	-0,27
Hirmutamine	1,28	1,57	1,07	1,54	-0,81	-1,87**
Karjumine	1,78	1,85	1,43	1,84	-0,21	-1,50
Pilkamine	1,35	1,42	1,07	1,38	-0,24	-1,09
Solvamine	1,92	1,57	1,28	1,84	1,13	-2,26**
Sõimamine	1,64	1,78	1,07	1,53	-0,46	-2,44**
Ähvardamine füüsilise	1,36	1,28	0,85	1,38	0,22	-2,06*
Ähvardamine sõnadega	1,93	1,5	1,07	1,92	1,35*	-3,23**

* p< 0,05

**p< 0,01

Klassi psühholoogiline kliima õpilaste hinnangul.

Klassi psühholoogiline kliima esimese meetodi, lühiversiooni klassi kliima uurimiseks Fraser & Fishert (1986) järgi, mis puudutas klassiruumi keskkonda näitasid uurimistulemused, et psühholoogilise klassikliima viies dimensioonis (1) eksperimentaalgrupis statistiliselt oluliselt tähtsustati õpetaja toetust ($t=3,12$; $p<0,01$) ja õpilaste ülesandele orienteeritust ($t=3,35$; $p<0,01$) (vt.tabel 7); (2) kontrollgrupis viies klassikliima dimensioonis statistiliselt olulisi erinevusi ei esinenud; (3) klassi psühholoogilise kliima dimensioonidest hindasid eksperimendialgruppi kuulujad õpetaja toetuse ja ülesandele orienteerituse dimensiooni oluliselt kõrgemalt projekti lõpul võrreldes projekti algusega.

Tabel 7. Klassi psühholoogiline kliima, lühiversiooni klassi kliima meetodi järgi, õpilaste hinnangul

Klassi psühholoogilise kliima dimensioonid	Eksperimen- taalgrupp enne projekti (A)	Eksperimen- taalgrupp peale projekti (B)	Kontroll- grupp enne projekti (C)	Kontroll- grupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Kaasatus	0,55	0,48	0,5	0,56	0,75	-0,59
Kuuluvus	0,62	0,53	0,68	0,63	0,95	0,47
Opetaja toetus	0,37	0,66	0,59	0,53	-3,12**	0,53
Ülesandele oriienteeritus	0,39	0,69	0,41	0,5	-3,35**	-0,92
Korraldus ja organisatsioon	0,51	0,42	0,60	0,5	0,86	1,11
Reeglite selgus	0,60	0,48	0,57	0,42	1,33	1,54

* p< 0,05

**p< 0,01

Uurides psühholoogilist klassikliimat teisest aspektist teise uurimismeetodi, minu klassiruumi kliima uurimise meetod Fraser & Fisherti (1986), järgi selgus, et (vt.tabel 8) kooliklassi psühholoogilise kliima puhul tähtsustasid nii kontrollgruppi kuulujad kui ka eksperimentaalgrupp rohkem uurimuse lõpul koheisiivsust ning eksperimantaalgrupi hinnangud õppeülesannete raskusastele muutusid projekti lõpul võrreldes projekti algusega positiivsemaks.

Tabel 8. Klassi psühholoogiline kliima, minu klassiruumi kliima uurimise meetodi järgi, õpilaste hinnangul

Klassi psühholoogilise kliima dimensioonid	Eksperimentaa lgrupp enne projekti (A)	Eksperimentaa lgrupp peale projekti (B)	Kontrollgru pp enne projekti (C)	Kontrollgru pp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Rahulolu	2	1,74	2	1,77	1,54	1,34
Huvide konflikt	2,43	2,37	2,17	2,07	0,37	0,55
Koostöö	2,23	2,17	2,22	2,07	0,34	0,89
Raskusaste	2,2	2,48	2,2	2,29	-1,81*	-0,55
Koheisiivsus	2,14	1,65	2,28	1,95	2,96**	1,95*

* p< 0,05

**p< 0,01

Kooli psühholoogilise kliima uurimine

Uurimistulemused psühholoogilise koolikliima kohta näitasid, et (1) projekti lõpul hindasid eksperimentaalgrupi õpilased positiivselt kooli psühholoogilise kliima dimensioonidest kooli füüsilist keskkonda, kohta kus õppetöö toimub; (2) projekti lõpus andsid õpilased positiivseid hinnanguid kooli poliitikale koos oma reeglite ja normidega mis reguleerisid üppetööd; (3) eksperimentaalgruppis ja kontrollgrupis enne ja peale projekti statistiliselt oluliselt vähem tähtsustati kooli psühholoogilise kliima dimensiooni inimeste vaheliste suhete sagedus ($t=1,79$; $p<0,05$), mis näitab omavahelist ausust, hoolivust, sõprust ja seda mõlema uuritava grupi seas.

Tabel 9. Psühholoogiline koolikliima õpilaste hinnangul

Psühholoogilise kliima dimensioonid	Eksperimentaalgrupp enne projekti (A)	Eksperimentaalgrupp peale projekti (B)	Kontrollgrupp enne projekti (C)	Kontrollgrupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Inimesed-suhted	3,36	2,96	3,46	3,05	1,79*	2,18*
Kooli poliitika	3,57	3,285	3,29	3,33	1,19	-0,21
Kooli füüsiline keskkond	3,96	4,07	3,89	3,68	-0,51	0,90

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *Õpilaste suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste omavahelistes suhetes ja õpilane-õpetaja suhetes*

Õpilaste suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse uuriti nelja prosotsiaalse käitumise liigi lõikes: abistamine, hoolitsemine, jagamine ja kaasamine ning vaatluse all olid kaks suhete tasandit: õpilane-õpilane ja õpetaja-õpilane suhted.

Uurimistulemused näitasid, et õpilaste suhtumine kõikidesse nelja prosotsiaalse käitumise liiki oli õpilaste omavahelistes suhetes üldiselt positiivne, statistiliselt olulised erinevused esinesid eksperimentaalgruppis. (Vt tabel 10 ja tabel 11)

Uurimusest nähtus, et (1) õpilased suhtusid kõigisse nelja prosotsiaalse käitumise liiki seoses õpilaste-õpetaja suhetega positiivsemalt kui õpilane-õpilane suhetes; (2) õpilased suhtusid projekti lõpus positiivsemalt omavahelistes suhetes abistamise ja hoolitsusse võrreldes suhtumisega üksteise kaasamisega, mis näitas projekti lõpul negatiivset langust ($t=3,15$; $p<0,01$); (3) projekti lõpul paranes eksperimentaalgrupi õpilaste positiivne suhtumine kõikidesse nelja prosotsiaalsesse käitumise alaliiki, samal ajal kontrollgrupi õpilaste suhtumine õpilaste- õpetajate vahelistes suhetes olulisi muutusi

ei toimunud; (4) eksperimentaalgruppi õpilaste hinnangul toimusid statistiliselt olulised muutused õpilane-õpetaja suhetes jagamises ja kaasamises ($t=-2,45$, $p<0,01$; $t=-3,08$; $p<0,01$).

Tabel 10. Õpilaste suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liigidesse: õpilaste omavahelistes suhetes

Prosotsiaalse käitumise liigid	Eksperiment grupp enne projekti (A)	Eksperiment grupp peale projekti (B)	Kontroll-grupp enne projekti (C)	Kontroll-grupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Abistamine	2,86	2,78	3,57	3,15	0,21	1,64*
Hoolitsus	2,46	2,10	3,54	3,27	1,45	1,38
Jagamine	2,78	2,5	3,64	3,30	0,79	1,23
Kaasamine	3,32	2,53	3,46	3,27	3,15**	0,92

* $p<0,05$

** $p<0,01$

Tabel 11. Õpilaste suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liigidesse: õpilaste-õpetajate omavahelistes suhetes

Prosotsiaalse käitumise liigid	Eksperimentgrupp enne projekti (A)	Eksperimentgrupp peale projekti (B)	Kontroll-grupp enne projekti (C)	Kontroll-grupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Abistamine	3,87	4,14	3,6	3,33	-1,14	0,93
Hoolitsus	3,73	4,13	3,33	3,2	-1,34	0,43
Jagamine	3,1	3,84	3,27	3,67	-2,45**	-1,35
Kaasamine	3,32	4,43	3,46	3,27	-3,08**	0,92

* $p<0,05$

** $p<0,01$

Õpilastevahelised vägivalda probleemid õpilaste hinnangul

Uurimustulemused näitasid, et õpilaste hinnang koolist puudumisele seoses hirmudega vägivalda ees vähenes eksperimentaalgrupis peale kiusamiskäitumise sekkumist oluliselt ($t=2,69$; $p<0,01$), mis tuli välja küsimusest: „mitu korda viimase nelja kuu jooksul oled puudunud koolist hirmu tõttu“.

Teise küsimusena oli uurimise all õpilase hinnang vägivalda probleemidele koolis ning Oma hinnangut vägivalda tõsidusele oli võimalik anda 5-palli skaalal ning õpilaste arvates on koolis vägivalda probleem üle keskmise (vt.tabel 12) kuid statistiliselt olulisi erinevusi sekkumine vägivalda probleemile koolis ei toonud.

Kolmandas kooli vägivalda probleemi käsitlevas küsimustikus selgitati välja õpilastevaheline riskikäitumine (suitsetamine, varastamine, vandalism, kaklemine). Uurimistulemustest lähtuvalt võib väita, et nii eksperimentaalgrupi kui kontrollgrupi puhul vähenes eakaaslastevaheline varavastane käitumine ja agressiivne käitumine ning kontrollgrupi puhul vähenes ka vandalism.

Tabel 12. Kooli vägivalda probleemid õpilaste hinnangul eakaaslastevahelistes suhetes

Kooli vägivalda probleemid	Eksperimentaalgrupp enne projekti (A)	Eksperimentaalgrupp peale projekti (B)	Kontrollgrupp enne projekti (C)	Kontrollgrupp peale projekti (D)	t-väärtus A-B	t-väärtus C-D
Koolist puudumine seoses hirmudega vägivalda ees	0,36	0	0,21	0,29	2,69**	-0,36
Hinnang vägivalda probleemi tõsidusele koolis	3,35	3,14	3,07	3,14	0,75	-0,19
Eakaaslaste suitsetamine	4,5	4,43	4,21	4	0,23	0,56
Eakaaslaste vargus	3	2,35	2,42	2,07	1,46	0,86
Varavastane	3,25	2,71	3,04	2,42	1,7*	1,98*
Eakaaslaste vandalism	3,5	3,07	3,64	2,77	0,98	2,23**
Eakaaslaste agressioon	3,57	2,86	3,36	2,62	1,85*	1,69*

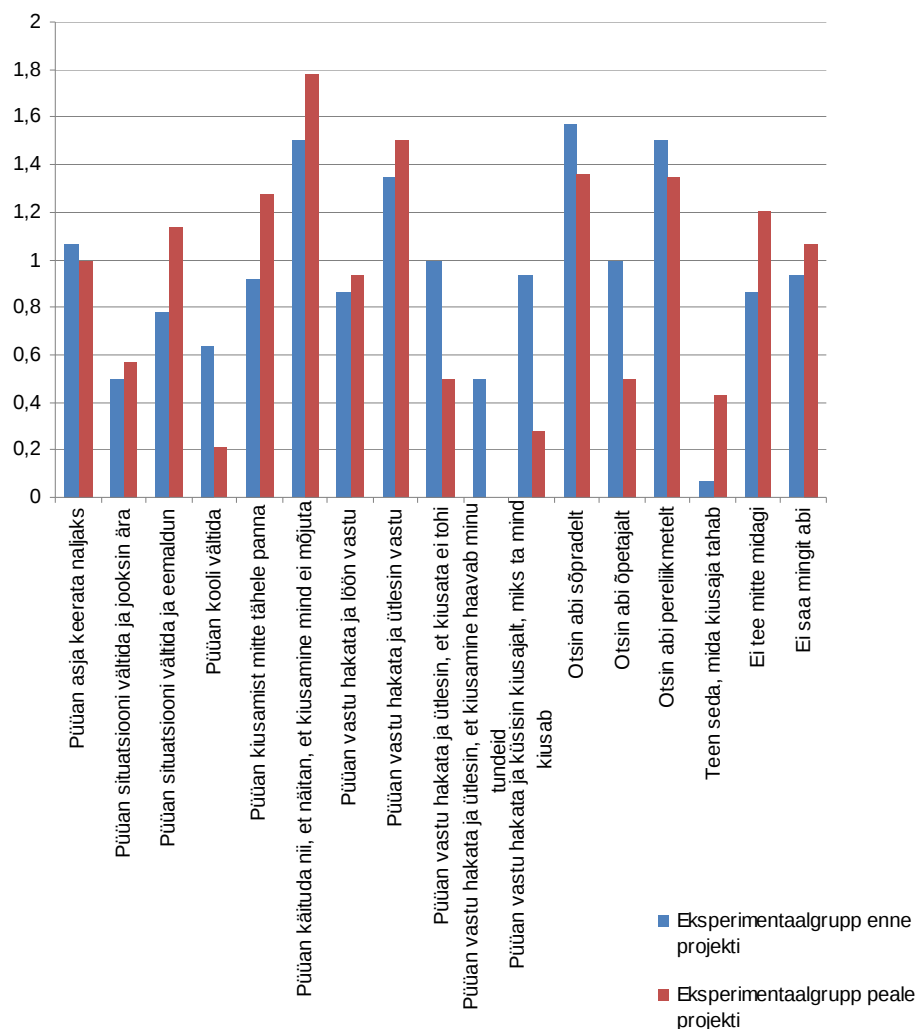
* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Õpilaste toimetulek kiusamisega teiste õpilaste suhtes

Sekkumise kiusamiskäitumisse saanud eksperimentaalgrupi tulemustes ilmnasid mitmed statistiliselt olulised erinevused järgmiste käitumisviiside osas seoses toimetulekuga kiusamisega selle käitumise sagenemisega võrreldes projekti algust ja lõppu positiivses suunas: (1) õpilane teab enda õiguseid ja ütleb, et kiusata ei tohi (vt joonis 1); (2) õpilased oskavad end kehtestada kiusamise vastu, vastates, et kiusamine haavab tema tundeid (3) kiusaja seisab enda eest, pärides kiusajalt aru, miks teda kiusatakse. Uurimistulemused andsid projekti lõpul positiivse tulemuse kiusamisega toimetulekul teiste õpilaste suhtes. (vt. lisa 2, tabel 18)

Joonis 1. Õpilaste toimetulek kiusamisega teiste õpilaset suhtes

3.2. Õpetajate küsitluse tulemused

Kooli psühholoogiline kliima

Õpetajate uurimistulemused näitasid, et õpetajad tähtsustasid kogu koolis valitseva psühholoogilise kliima puhul eelkõige õppetöö protsessi ning inimesi kui kooli poliitikat ja programmi (vt.tabel 13), ent viie erineva dimensiooni puhul ei saa täheldada

statiliselt olulisi erinevusi projekti eel ja järel. Nii projekti eel kui järel väärtustasid õpetajad kõige enam õpetöö protsessi jättes teisejärguliseks kooli poliitika dimensiooni, mis reguleerib koolis õppetööd ja kooli toimimist ning programmi.

Seega võib väita, et (1) õpetajad hindavad rohkem inimeste vahelisi suhteid ja õppetöö protsessi; (2) õpetajate jaoks oli oluline inimestega seotud dimensioon enam kui kooli füüsiline keskkond; (3) õpetajate arvates ei ole kooli poliitika ja programm kooli psühholoogilise kliima seisukohalt nii olulised, kui seda on õppeprotsess.

Tabel 13. Kooli psühholoogiline kliima õpetajate arvates

Psühholoogilise kliima dimensioonid	Õpetajad enne projekti (A)	Õpetajad pärast projekti (B)	t-väärtus A-B
Inimesed	3,57	3,64	-0,89
Programm	3,36	3,22	1,08
Protsess	3,68	3,73	-0,35
Poliitika	3,42	3,25	1,14
Koht	3,47	3,53	-0,86

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

Suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpetajate hinnangul õpilane-õpetaja suhtes

Õpetajate tulemustest selgub, et õpetajate hinnangul on prosotsiaalse käitumise liigituse kahele alaliigil: jagamine ($t = -3,00; p < 0,01$) ja kaasamine ($t = -2,44; p < 0,01$) anti projekti lõpus oluliselt positiivsemaid hinnanguid. Statistiliselt oluliselt tähtsustati projekti lõpus hoolimist ($t = -1,55; p < 0,05$). Seega võib öelda, et uurimistulemused näitasid õpetajate positiivset suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevates liikidesse

Tabel 14. Prosotsiaalse käitumise liigid õpetajate hinnangul õpilaste ja õpetajate suhtes

Prosotsiaalse käitumise liigid	Õpetajad enne projekti (A)	Õpetajad peale projekti (B)	t-väärtus A-B
Abistamine	4	4,27	-0,89
Hoolitsus	3,87	4,34	-1,55*
Jagamine	3,33	4,27	-3,00**
Kaasamine	3,06	3,87	-2,44**

* $p < 0,05$

** $p < 0,01$

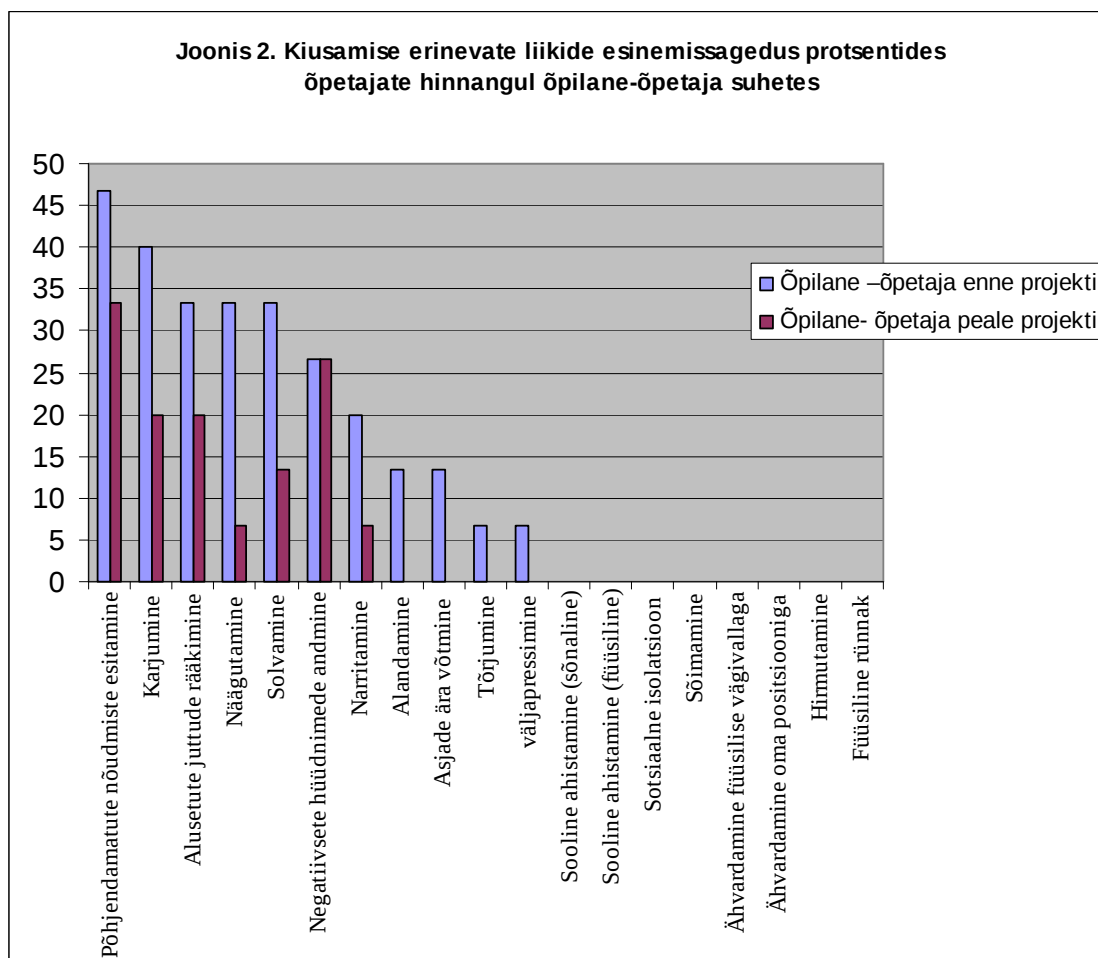
Kiusamiskäitumise erinevate liikide sageduse kindlaksmääramiseks õpetajate hinnangul

Õpetajate kiusamist koolis uuriti mitmelt suhete tasandilt lähtuvalt: õpilane-õpetaja, õpetaja-õpetaja, kooli juhtkond-õpetaja, lapsevanem-õpetaja, teised koolitöötajad-õpetaja (vt. lisa 3, tabel 15).

Esimese aspektina on vaatluse all õpetajate kiusamine õpilaste poolt.

Uurimistulemused näitasid, et enne projekti algust olid õpetajad kõige sagedamini (ligikaudu 46 %) uuritutes kogenud õpilastepoolse kiusamisena põhjendamatult esitatud nõudmisi ja (40%) karjumist; 33% -l juhtudest olid õpetajad kogenud kiusamisena õpilastepoolset alusetute juttude rääkimist, näägutamist, solvamist ning 26 %- l negatiivsete hüüdnimede andmist; 13% õpetajaid oli kogenud õpilastepoolset kiusamist alandamise, tõrjumise, asjade ära võtmisena ja väljapressimisena; õpetajad ei olnud (0%) kogenud õpilastepoolset kiusamist hirmutamist, füüsilise rünnakut, sõimamist, sotsiaalset isolatsiooni ega soolist ahistamist ega oma positsiooniga ähvardamist.(vt.joonis 2).

Projekti lõpul olid kõigi 19 erineva kiusamisliigi sagedused vähenenud ning tulemused näitavad, et: nelja erineva kiusamise liigi (alandamine, asjade ära võtmine, tõrjumine, väljapressimine) sageduse ulatus vähenes (0%-ni). Seega võib väita, et esitatud hüpotees - klassi tasandil sekkumise mõjuna väheneb õpetajate kiusamine õpilaste pool - leidis tõestust.

Käesolevas uurimuses uuriti õpetajate kiusamisega seoses ka nelja erinevat täiskasvanute gruppi, kellega õpetajad kooli kokku puutuvad: teised õpetajad, kooli juhtkond, teised koolitöötajad ja lapsevanemad.

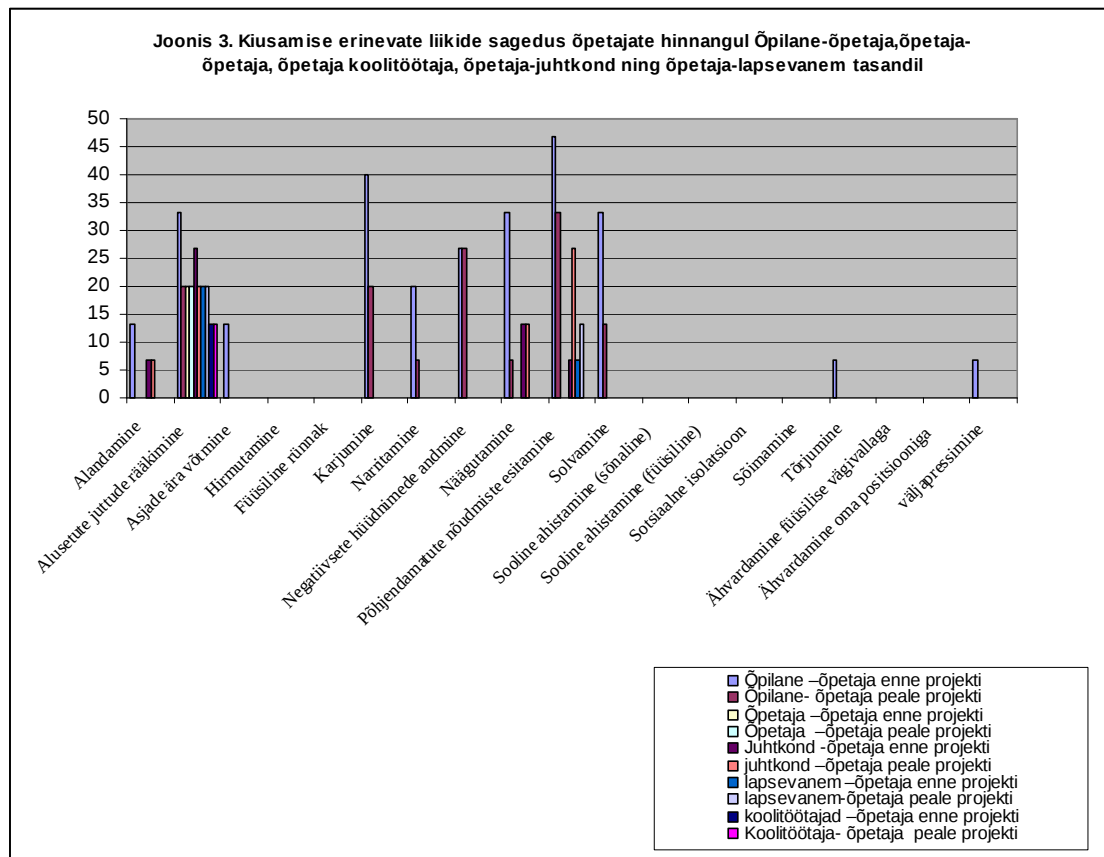
Uurimistulemustest nähtus, et kõigi 19 erineva kiusamisliigi esinemissagedus õpetaja-õpetaja, juhtkond-õpetaja, teised koolitöötajad-õpetaja ja lapsevanemad-õpetaja suhetes oli madal mistõttu võib välja tuua järgmise (vt. lisa 5, tabel 15): (1) kaks kõige sagedamini esinevat täiskasvanutepoolse õpetajate kiusamise liiki olid alusetute juttude levitamine teiste õpetajate, koolitöötajate, juhtkonna ja lapsevanemate poolt ning põhjendamatute nõudmistega esitamine juhtkonna ja lapsevanema poolt. Ülejäänutest kiusamisliikidest esines veel näägutamine juhtkonna poolt ning teisi kiusamisega seotud liikide esinemist õpetaja kiusamiskäitumises ühelgi suhete tasandil ei täheldatud; (2)

erinevate kiusamisliikide lõikes oli õpetaja kiusamine teiste õpetajate ja koolitöötajate poolt kõige madalam võrreldes teiste täiskasvanute gruppidega.

Uurimusest selgus, et (1) võrreldes omavahel kiusamiskäitumise erinevate liikide ulatust õpetaja-õpilane suhetes ja õpetaja –täiskasvanu suhetes oli projekti eel õpetajate kiusamine õpilaste poolt oli 11-s kiusamiskäitumise lõikes 19-st oluliselt ulatuslikum, kui õpetajate kiusamine teiste õpetajate, koolitöötajate, juhtkonna ja lapsevanemate poolt ning projekti lõpul vähenes õpetajate kiusamine õpilaste poolt 7-le kiusamiskäitumise liigile 19-st; (2) seoses füüsilise agressiooni ja võimu kuritarvitamisega (füüsiline rünnak, ähvardamine füüsilise vägivalla ja oma positsiooniga, füüsiline sooline ahistamine, sotsiaalne isolatsioon) seotud kiusamiskäitumise liigid esinesid kõigis suhete tasandites väga väheses ulatuses või üldse mitte; (3) õpetajate kiusamine juhtkonna poolt näitas ainsana tõusutendentsi põhjendamatute nõudmiste esitamise osas võrreldes andmeid projekti alguses ja lõpus.

Seega leidis kinnitust hüpotees, et õpetajad kogevad koolis rohkem kiusamist suhtes õpilastega kui suhetes täiskasvanuga.

Joonis 3. Kiusamise erinevate liikide esinemissagedus õpetaja hinnangul.

Käitumisviisi kirjeldus töökohas seoses täiskasvanutevahelise kiusamisega

Uurimistulemustest selgus, et vaadeldes erinevate kiusamise liikide esinemissagedust täiskasvanutevahelises kiusamises töökohal (vt.tabel 16) võib välja tuua projekti järgselt suurimad käitumisviisid: (1) statistiliselt olulisi muutusi ei esinenud: teie arvamuste ja vaadete arvestama jätmine (0,6); laimu ja kuulujuttude levitamine (0,33); (2) statistiliselt oluliselt vähenesid töökohas vastutusest kõrvaldamine või tööülesannetest ilmajätmine ning verbaalne väärkohtlemine; (3) tulemustest selgus, et õpetajate omavolilist ärakasutamist ja rõhumist töökohas teiste täiskasvanute poolt ei eksisteerinud.

Tabel 16. Täiskasvanutevahelise kiusamise kirjeldused töökohas

Käitumisviisi kirjeldus	Õpetajad enne projekti (A)	Õpetajad peale projekti (B)	t-väärtus A-B
Tööülesannete täitmine, mis on madalamal Teie kompetentsusest	0,33	0,26	0,39
Vastutusest kõrvaldamine või tööülesannetest ilmajätmine	0,2	0	1,87*
Laimu- või kuulujuttude levitamine Teie kohta	0,33	0,33	0
Sotsiaalne tõrjumine või grupi tegevusest väljajätmine	0,33	0,13	1,29
Korduvad solvavad märkused Teie isiku või personaalse elu kohta	0,13	0,13	0
Verbaalne väärkohtlemine	0,26	0,06	1,47*
Naeruvääristamine	0,46	0,4	0,36
Vihjed, et Te peaksid töölt lahkuma	0,13	0,27	-0,89
Teie eksimuste korduv meeldetuletamine	0,14	0,33	-1,19
Vaikimine või vaenulikkus vastusena Teie küsimusele või katsele algatada vestlust	0,33	0,47	-0,73
Teie töö ja jõupingutuste alahindamine.	0,47	0,6	-0,71
Teie arvamuste ja vaadete arvestamata jätmine.	0,6	0,6	0
Teie õiguste ja arvamuste alahindamine seose Teie sooga	0	0	0
Teie õiguste ja arvamuste alahindamine seose Teie vanusega	0,2	0,27	-0,42
Omapooline ärakasutamine ja rõhumine tööl.	0	0	0
Negatiivsed reaktsioonid selle kohta, et Te töötate liiga palju või liiga vähe	0,06	0,13	-0,59

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$ *Õpetajate toimetulek õpilastevahelise kiusamisega*

Uurimistulemustest lähtus, et 6 kõige sagedasemat käitumisviisi, mida õpetajad kiusamisjuhtudel kasutasid olid järgmised (kõige sagedasemast alates kuni kõige harvemani)(vt. tabel 17): rääkimine, kiusajaga, rääkimine ohvriga, rääkimine kogu klassiga, rääkimine kolleegidega ning teatamine kooli juhtkonnale. Kõige harvem kasutasid õpetajad aga mitte midagi tegemist, mitte tähelepanemist ning situatsiooni vältimist. Projekti lõpul ilmnas statistiliselt sagedamini eemaldamise kiusaja klassist. Seega võib väita, et õpetajad sekkuvad verbaalselt õpilastevahelisse kiusamisse erinevate osapooltega rääkimise teel. Statistiliselt oluliselt sagesid projekti algul ja projekti lõpus: ei tee mitte midagi ($t = -1,8$; $p < 0,05$), räägin kolleegidega ($t = -1,63$; $p < 0,05$) ja kõrvaldan kiusaja klassist ($t = -3,59$; $p < 0,001$)

Tabel 17. Õpetajate toimetulek õpilastevahelise kiusamisega.

Kiusamiskäitumine	Õpetajad enne projekti	Õpetaja peale projekti	t-väärtus
Püüan asja keerata naljaks.	0,73	0,6	0,51
Püüan situatsiooni vältida	0,67	0,94	-0,96
Püüan mitte tähele panna	0,46	0,54	-0,26
Ei tee mitte midagi	0,33	0,73	-1,8*
Räägin kolleegidega	2,01	2,47	-1,63*
Räägin kogu klassiga	2,13	2,4	-1,14
Räägin kiusajaga.	2,53	2,8	-1,56
Räägin ohvriga.	2,33	2,13	0,70
Teatan lapsevanematele	1,4	1,93	-1,50
Teatan õppealajuhatajale või/ja direktorile.	1,73	1,86	-0,54
Kehtestan uued reeglid	0,68	0,63	1,57
Tugevdan järelvalvet klassis.	1,6	1,87	-1,14
Karistan kiusajat.	1,6	1,66	-0,25
Kõrvaldan kiusaja klassist	1,2	2,14	-3,59**

*p<0,5

** p<0,001

IV ARUTELU

Käesolevas uurimistöös rakendati projekti raames eesmärgina kiusamisvastast sekkumist klassi tasandil ja uuriti sekkumise mõju kiusamiskäitumisele lähtudes suhete tasanditest: õpilane-õpilane ja õpetaja – õpilane ning klassi psühholoogilise kliimale.

Magistritöös püstitati 4 hüpoteesi, mille püstitamisel tugineti varasematele uurimistöödele (Kõiv 1997, 2002, 2006, 2007, 2008). Hüpoteesid leidsid analüüsi tulemusena kinnituse, mida võib lugeda uurimuse positiivseks tulemuseks sekkumise tagajärjel:

- (1) Esimene hüpotees, õpetajad kogevad koolis kiusamist rohkem suhetes õpilastega kui suhetes teiste täiskasvanutega, leidis kinnitust, kuna õpetajate kiusamist õpilaste poolt esines projekti eel 11-s kiusamiskäitumise liigi ulatuses 19-st ning vähenes projekti lõpul 7-le kiusamiskäitumise liigile 19-st olles oluliselt ulatuslikum, kui õpetaja –täiskasvanu suhetes, kus õpetajate kiusamine teiste õpetajate, koolitöötajate, juhtkonna ja lapsevanemate poolt esines vaid 4 erineva kiusamiskäitumise liigi ulatuses 19-st;
- (2) teine hüpotees, klassi tasandil sekkumise mõjuna väheneb õpetajate kiusamine õpilaste poolt, leidis samuti kinnitust, sest õpetajate kiusamine õpilaste poolt vähenes kõigi 19 erinevate kiusamisliikide ning nelja erineva kiusamise liigi (alandamine, asjade ära võtmine, tõrjumine, väljapressimine) sageduse ulatus;
- (3) kolmanda hüpoteesi, klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline koolivägivald, puhul üldises ulatuses õpilaste omavahelistes suhetes projekti algul ning projekti lõpus olulisi esinevusi ei esinenud, kuid eksperimentaalgrupis vähenes ohvrite arv ühe võrra;
- (4) neljas hüpotees, klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena väheneb õpilastevaheline agressiivne käitumine ja sageneb õpilastevaheline prosotsiaalne käitumine, leidis kinnitust, kuna klassi tasandilt rakendatud sekkumise tulemusena vähenes eksperimentaalgrupis agressiivse käitumise sõnalise ähvardamise sagedus ning eksperimentaalgrupi ja kontrollgrupi tulemuste vahel omavahelises suhetes sagenes positiivses suunas hoolimine ja abistamine.

Käesoleva uurimuse tulemused langevad osaliselt kokku eelnevalt Eestis läbiviidud samalaadsete uuringutega (Kõiv 2002, 2006, 2007, 2008). Osalised erinevused

varasemate ja praeguse uurimuse vahel võivad tuleneda valimi suurusest ning kontingentist.

Uurimust võib pidada edukaks, kuna sellele viitavad järgnevad käesoleva magistritöö ülesannetest tulenevad uurimistulemused.

Esimese ülesandena uuriti kiusamiskäitumise üldist ulatust õpilaste omavahelistes suhetes ning õpilaste ja õpetajate, kooli juhtkonna ja õpetaja, lapsevanema ja õpetaja ning teiste koolitöötajate ja õpetaja vahelistes suhetes. Uurimistulemuste põhjal võib öelda, et rakendatud sekkumine oli edukas eelkõige õpilaste poolse kiusamise ulatuse vähenemise osas õpetajate suhtes. Samal ajal selgus uurimistulemustest, et õpetajate kiusamise ulatus teiste õpetajate, kooli juhtkonna, lapsevanemate või koolitöötajate poolt oli väheulatuslikum ning vähenemistendents ei olnud täiskasvanutevahelistes suhetes oluline võrreldes õpetaja kiusamisega õpilaste poolt.

Teiseks uurimisülesandeks oli uurida õpilaste agressiivse ja prosotsiaalse käitumise erinevate liikide esinemissagedust õpilaste vahel ning õpilaste ja õpetaja vahel.

Uurimistulemustest lähtuvalt võib teha järelused, et:

- (1) õpilaste omavahelistes suhetes oli prosotsiaalse käitumise liikide (abistamine, hoolimine, kaastunne, jagamine, koostöö, mõistmine, sõbrunemine, usaldamine) sagedus eksperimentaalgruppi kuulujatel oluliselt kõrgem kui kontrollgrupi kuulujatel;
- (2) projekti lõpus suurenesid prosotsiaalse käitumise liikide hoolimine ja abistamine positiivses suunas;
- (3) eksperimentaalgrupi õpilased kogesid enne sekkumist õpilastevahelistes suhetes kõige sagedamini sõnadega ähvardamist, solvamist, karjumist ja alandamist, kuid projekti lõpul vähenes ainult sõnalise ähvardamise sagedus ning kontrollgrupis sagesid oluliselt võrreldes projekti algusega nii alandamine, hirmutamine, solvamine, sõimamine ning sõnadega ähvardamine.

Kolmanda uurimisülesandena uuriti psühholoogilist kliimat iseloomustavaid dimensioone klassis ja koolis.

Uurimistulemused näitavad, et kooliklassi psühholoogilise klassikliima viies dimensioonis (õpetaja toetus, õpilaste ülesandele orienteeritus, kohesiivsus, õppeülesannete raskusastele, korraldus ja organisatsioon, rahulolu) toimusid õpilaste hinnangul erinevad muutused:

Võrreldes projekti algusega muutusid positiivsemaks eksperimentaalgrupis õpilaste hinnangul õpetaja toetus, õpilaste ülesandele orienteeritus ning mõlemas (nii eksperimentaalgrupis kui kontrollgrupis) kohesiivsuse dimensioon. Kooli psühholoogilist kliimat iseloomustavad uurimistulemused näitasid, et õpilaste hinnangul oli projekti lõpus tähtsaim kooli poliitika koos oma reeglite ja normidega, mis reguleerisid õppetööd, samas kui õpetajad tähtsustasid kogu koolis valitseva psühholoogilise kliima puhul eelkõige õppetöö protsessi ning inimesi kui kooli poliitikat ja programmi. Seega võib väita, et õpetajad hindavad rohkem inimeste vahelisi suhteid ja õppetöö protsessi

Neljanda ülesandena uuriti projekti eel ja järel suhtumist prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste ja õpetajate suhetes.

Õpilaste ja õpetajate üldine suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse oli positiivne, kusjuures õpilased suhtusid kõigisse nelja prosotsiaalse käitumise liiki seoses õpilaste-õpetaja suhetega positiivsemalt kui õpilane-õpilane suhetes. Õpetajad kui ka õpilased suhtusid positiivselt nii õpilastevahelistes suhetes kui õpetaja-õpilane suhetes jagamise kaasamise ja hoolimisse. Õpilaste suhtumine õpilaste omavahelistes suhetes ning õpetajate suhtumine õpilaste ja õpetajate vahel oli kõige negatiivsemate suhtumistega kaasamise osas, samas kui õpilased tõid just kaasasmise välja, kui kõige olulisemana prosotsiaalse liigi õpilaste ja õpetajate vahel.

Viienda ülesandega määrati kindlaks kiusamisega hakkamasaamise viisid õpilaste ning õpetajate vahel.

Sekkumise tulemusena ilmnesid mitmed olulised erinevused õpilaste käitumise osas positiivses suunas seoses toimetulekuga kiusamisega, kuna sagesid õpilaste oskused enda eest seista ning nende teadmised sagesid kiusamisega hakkama saamise viisides. Seega võib väita, et õpetajad sekkuvad kõige sagedamini verbaalselt erinevate osapooltega rääkimise teel õpilastevahelisse kiusamisse, kõige harvem aga kasutasid õpetajad mitte midagi tegemist, mitte tähelepanemist ning situatsiooni vältimist

KOKKUVÕTE

Kiusamine on suur probleem koolides, kuid sobiva sekkumise programmi alusel on võimalik seda oluliselt vähendada. Tõhusaid antikiusamise programme saab rakendada suhteliselt lihtsalt ja ilma suuri kulutusi tegemata, vaid peamiselt hoiakute, teadmiste, käitumise ja rutiinide muutmisega koolielus.

Käesolevas uurimistöö eesmärk oli rakendada projekti raames kiusamisvastast sekkumist klassi tasandil ja uurida sekkumise mõju kiusamiskäitumisele lähtudes suhete tasanditest: õpilane-õpilane ja õpetaja – õpilane ning klassi psühholoogilise kliimale.

Uurimistöö ülesanneteks oli määrata kindlaks sekkumise algul ja sekkumise lõpul: (1) kiusamiskäitumise üldine ulatus õpilaste omavahelistes suhetes ning õpilaste ja õpetajate vahelistes suhetes; (2) õpilaste agressiivse ja prosotsiaalse käitumise erinevate liikide esinemissagedust õpilaste vahel ning õpilaste ja õpetaja vahel; (3) psühholoogilist kliimat iseloomustavad dimensioonid klassis ja koolis; (4) suhtumine prosotsiaalse käitumise erinevatesse liikidesse õpilaste ja õpetajate suhetes; (5) kiusamisega hakkamasaamise viisid õpilaste ning õpetajate vahel.

Käesolevas uurimuses kasutatud sekkumist kiusamiskäitumisse on võimalik kasutada igas koolis, igas klassis, kuna oli suunatud õpilaste õpetamisele klassi tasandilt lähtuvalt.

Uurimus täitis oma eesmärgi, suunates õpilasi prosotsiaalselt käituma, aktsepteerima inimestevahelisi erinevusi ning kujundama positiivseid hoiakuid õpilaste omavahelistes suhetes.

Käesoleva uurimuse tulemused ei pretendeeri laiaulatuslikule üldistusele, sest hõlmasid ühe kooli põhist valimit, ühe Tartu maakonna keskkooli seitsmendale klasside õpilased ja nende kõikide ainete õpetajad, küll aga on tegemist näitega selle kohta, kui edukalt võib koolis rakendada sekkumist klassi tasandil.

Kiusamisega on võimalik võidelda – seda efektiivse sekkumise ja preventsiiooni läbi!

SUMMARY

Bullying is a big problem in schools, but it is possible to reduce it significantly with appropriate intervention programs. Effective anti-bullying programs can be applied relatively easy and without any great expenses, but mostly by improving students' knowledge and changing attitudes, behavior and routine in everyday school-life.

The purpose of this research was to apply anti-bullying intervention in the classroom and to examine how intervention influences bullying on the relationship level (student-student, teacher-student) and the psychological climate of a class.

The aim of the research was to determine first at the start and then at the end of the intervention: (1) the extent of bullying between students and between students and teachers; (2) the frequency of different kinds of aggressive and prosocial behaviors between students and also between teachers and students; (3) dimensions characterizing the psychological climate in classroom and school; (4) attitudes towards different kinds of prosocial behaviors in student-teacher relationships; (5) different ways of managing bullying between teachers and students.

The intervention in bullying used in this research can be used in any school and any class since it was directed to teaching students basing on the class level.

The study has accomplished its purpose by guiding students to behave prosocially, accept differences between people and develop a positive attitude towards relations with other students.

The conclusions of this research are not meant to be used publicly due to involving a selection from only one high school in Tartu county – seventh grade students and their teachers. Despite that, this research is an example of a successful application of intervention in the classroom.

Bullying can be fought by effective intervention and prevention.

KASUTATUD KIRJANDUS

- Astor, R. A., Benbenishty, R., Vinokur, A.D., & Zeira, A. (2006) Arab ja Jewish elementary school students' perceptions of fear and school violence: Understanding the influence of school context. *British Journal of Educational Psychology*, 91-118
- Einarsen, S., & Raknes, B. I. (1997). Harassment in workplace and victimization of men. *Violence and Victims*, 12, 247-263.
- Fraser, B. J., & Fishert, D. L. (1986). Using short forms of classroom climate instruments to assess and improve classroom psychological environment. *Journal of Research in Science Teaching*, 23(5), 387-413.
- Frick, P. J., Lahey, B. B., Loeber, R., Tannenbaum, L., Van Horn, Y., Christ, M. A. G., et al. (1993) Oppositional defiant disorder and conduct disorder: A meta-analytic review of factor analyses and cross-validation in a clinic sample. *Clinical Psychology Review*, 13, 319-340
- Kraav, I., & Kõiv, K. (2001b). *Sotsiaalpedagoogilised probleemid üldhariduskoolis*. Tartu: OÜ Vali Press trükikoda, 161. 101-104, 105-112, 113-116
- Kõiv, K. (1997). Medali kaks poolt ehk ohvrite ja kiusajate kindlaksmääramine nooremas koolieas. Rmt.: I. Kraav, K. Kõiv (Toim.), *Lapse probleemid ja probleemid lapsega*. Artiklite kogumik. Tartu, 62-71.
- Kõiv, K. (2000). Koolikiusamine. Rmt. D. Kutsar (Toim.), *Lapsed Eestis*. Tallinn: ÜRO, 43-45
- Kõiv, K. (2002). Õpilaste suhtumine kiusamisse ja kiusamiskäitumise iseloomustus. Rmt. A. Tikerpuu (Toim.), *Konverents "Ei vägivallale"*. *Konverentsi materjalid*. Tallinn: Lastekaitse Liit

Kõiv, K. (2002) Antisotsiaalse käitumisega õpilased. Artiklite kogumik IV Tartu: Eesti Lastekaitse Liit

Kõiv, K. (2003.) Antisotsiaalse käitumisega õpilased: *artiklite kogumik*. III. Tartu: Eesti Lastekaitse Liit

Kõiv, K. (2006). Kiusamiskäitumise mitu tahku: õpilastevaheline kiusamine, õpilaste kiusamine õpetajate poolt, õpetajate kiusamine õpilaste poolt ning õpetajate kiusamine kooli personali ja lapsevanemate poolt. Tartu: OÜ Vali Press.

Kõiv, K. (2007) sekkumine koolikiusamise korral – mõju kiusamise ulatusele.
http://www.lastekaitseliit.ee/public/kristi_kiv_sekkumine_koolikiusamine_2007.pdf

Kõiv, K. (2008). Ennetus grupi tasandil: võitlus koolivägivallaga.
http://www.lastekaitseliit.ee/public/Ennetus_klassi_tasand_Kristi_Koiv_08.pdf

Kõiv, K. (2009). Bullying among Estonian pupils: An overview. J. Mikk, M. Veisson & P. Luik (Eds.). Teenagers in Estonia: Values and behaviour. Estonian studies in education. Volume 1. Frankfurt am Main Berlin Bern Bruxelles New York Oxford Wien: Peter Lang Europäischer Verlag der Wissenschaften, 103-123

Ojakivi, E., Lingiene T. (2008) Meeskonnatöö ja tugistrateegiad. *Üleeuroopaline kooliarendusprojekt 2006 – 2009*. Education and Culture: Comenius. <http://www.tbss.eu/> (külastatud: 15.05.2010)

Olweus, D. (1999) „Bullying at school: tackling the problem“, http://www.oecdobserver.org/news/fullstory.php/aid/434/Bullying_at_school:_tackling_the_problem.html (külastatud: 06.05.2010)

Olweus,D.(2001) "Peer Harassment: A Critical Analysis and Some Important Issues," in Peer Harassment in School, ed. J. Juvonen and S. Graham (New York: Guilford Publications, 2001): 3-20

http://books.google.ee/books?id=4qNLY13mkDEC&dq=Bullying+at+School:+What+We+Know+and+What+We+Can+Do&printsec=frontcover&source=bn&hl=et&ei=RKHW Sr8F9WON3O3LsG&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CBgQ6AEwAw#v=onepage&q&f=false (külastatud 27.04.2010)

Olweus,D., & Limber,S. (1999) Blueprints for violence prevention: Bullying Prevention Program. Institute of Behavioral Science, University of Colorado,.Boulder, USA
www.colorado.edu/cspv/blueprints.(külastatud 23.04.2010)

Pepler,D,&Craig,W. (2000) Making a Difference in Bullying. LaMarsh C3entre for Research on Violence and Conflict Resolution, York University

Riiklik õppekava (2010), <http://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=174787> (külastatud 16.05.2010)

Sanders, C. E., & Phye, G. D. (2009) Bullying: implications for the classroom URL www.bullying.org

Sharp, S.; Smith, P. K. (toim.) *Võitlus koolikiusamisega: juhised turvalise koolikeskkonna loomiseks*. Tõlkijad M. Enno, A. Jauk ja H. Saluäär. Soinaste: El Paradiso, 2004

Slavens, E. (2007). Kiusamine. Tahad head, ära tee kellelegi kurja. Studium

Smith, K. H. (2005). The Inviting School Survey-Revised (ISS-R): A survey for measuring the invitational qualities (I.Q.) of the total school climate. *Journal of Invitational Theory and Practice*, 11, 35-53

Smith,P.K; Pepler,D.& Rigby,K (1994). Bullying in schools. How Successful Can Interventions Be?

<http://books.google.ee/books?id=Poaf08EaS2MC&dq=Bullying+in+schools:+how+succe>

ssful+can+interventions+be%3F+By+Peter+K.+Smith,+Debra+J.+Pepler,+Ken+Rigby&printsec=frontcover&source=bn&hl=et&ei=sVHdS_a6LsT3_Abwl5mbAg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=4&ved=0CB4Q6AEwAw#v=onepage&q&f=false
(külastatud 24.04.2010)

Sullivan, K., Cleary. M., & Sullivan, G. (2004). Mida me teame koolikiusamisest? K. Krondel (Toim), *Kiusamine koolis. Mis see on ja kuidas sellega toime tulla?* (lk 1-22). Tartu: Atlex

Warder,D.,& Christie,D. (1997) Teaching social behavior: *Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulyon Publisher

LISAD

LISA 1

Tunnikonspektid

1. teema: „Kiusamine“

Käsitletavad mõisted: kiusamine; otsene, kaudne, seksuaalne ja rassistlik kiusamine.

Tunni käik:

- Tunni sissejuhatus – vestlus

Olemasolevate eelteadmiste väljaselgitamine

- Teooria - loeng

Teoreetiline materjal Slavens'i (2007) raamatu lk 6-7

Arutelu teooria põhjal.

Õpetajale abistavad küsimused: *mis on kiusamine? Kas kiusamine tekitab ebamugavust? Kas kiusamine on alavääristamine? jne.*

- Ühistöö – teadmiste test

Õpetaja loeb õpilastele ette Slavensi (2007) raamatust lk 4-5 teemal „Nüüd sa tead mis on kiusamine. On nii?“ erinevaid juhtumeid ning õpilased otsustavad, millise kiusamise liigiga on tegu ja oma vastust ka põhjendama.

- Kinnistamine – rühmatöö - rollimäng

Klass jagada rühmadesse (üks võimalus jagada õpilased juhuvaliku kaudu, kus õpilane võtab kinnisest ümbrikust pildi erineva kujundiga ning rühma moodustavad samade kujunditega õpilased)

Rollimängudeks kasutada Slavensi (2007) metoodika lk 8-9 olevaid situatsioone, nende põhjal ettevalmistada trükitud lehed, kuhu igale rühmale on koostatud kaks erinevat (kokku koostatud 10 erinevat) lõputa situatsiooni kirjeldust. Vastused õpetajale on lk 9. Ettevalmistusaega 5 -10 minutit (oleneb rühma suurusest)

Etlemine rühmad kannavad klassile ett oma rühma poolt tehtud lühikavad.

- Teadmiste põhine arutelu

millised on müüdid ja mis tegelikkuses toimub lk 12-13

2. teema: „Sihtisik“

Käsitletavad mõisted: sihtisik; ohver; kiusaja; agressiivne, kehtestav, alistuv käitumine

Tunni käik:

- Tunni sissejuhatus – õpitu kontroll

eelmises tunnis õpitu kordamine, võttes võimalikult konkreetset kokku teema „Kiusamine“.

- Teooria - loeng

Teoreetiline materjal Slavens'i (2007) raamatu lk 14-15

Arutelu teooria põhjal.

Õpetajale abistavad küsimused: *kes on ohver, kes on kiusaja? kes on sihtisik? Milline on agressiivne käitumine? Milline aga kehtestav käitumine? Milline on alistuv käitumine?*

- Loeng – tee-ära tee

Õpetaja loeb õpilastele ette Slavensi (2007) raamatust lk 15 loo „Tee, ära tee“

- Kinnistamine – rühmatöö - rollimäng

Klass jagada rühmadesse (üks võimalus jagada õpilased rühmadesse, võttes aluseks sünnikuud aastaaegade kaupa - ühes rühmas kevadkuudel sündinud õpilased jne)

Rollimängudeks kasutada Slavensi (2007) meetodika lk 16-17 olevaid situatsioone. Igale rühmale üks situatsioon ning ülesandeks näidelda etteantud situatsioonidel, kuid kolmel erineval meetodil: kuidas reageerida kiusajale agressiivse, kehtestava ja alistuva käitumisega. Vastused õpetajale on lk 17.

.Ettevalmistusaega 5 minutit

Etlemine rühmad kannavad klassile ette oma rühma poolt tehtud lühikavad.

- Kinnistamine - teadmiste põhine arutelu

Lugeda ette Slavensi(2007) raamatust soovitusi, kuidas käituda, kui keegi sind kiusab.

3. teema: „Kiusaja“

Käsitletavad mõisted: sihtisik; ohver; kiusaja; agressiivne, kehtestav, alistuv käitumine

Tunni käik:

- Tunni sissejuhatus – õpitu kontroll

Eelmistes tundides õpitu kordamine, teemadel: „Kiusamine“ ja „Sihtisik“ :

- Teooria - loeng

Teoreetiline materjal Slavens'i (2007) raamatu lk 20-21: “Sa ju ei ole kiusaja? Või siiski oled?”.

Arutelu teooria põhjal.

- Kinnistamine - ümarlaua meetod

Ümarlaul on õpilastel võimalus tuua välja erinevaid probleeme ja esitada antud teema kontekstis erinevaid küsimusi nii õpetajale kui kaasõpilastele. Peamiseks küsimuseks erinevate situatsioonide puhul: „*Kuidas saab kiusamist lõpetada?*“

- Kinnistamine - teadmiste põhine arutelu

Lugeda ette Slavensi (2007) raamatust soovitusi, kuidas käituda, kui keegi sind kiusab.

4. teema: „Pealtnägija“

Käsitletavad mõisted:

Tunni käik:

- Tunni sissejuhatus – õpitu kontroll

Eelmistes tundides õpitu kordamine, teemadel: „Kiusamine“, „Sihtisik“ ning „Kiusaja“

- Teooria - loeng

Teoreetiline materjal Slavens'i (2007) raamatu lk 26-27: “Sinu käes on jõud!”

Arutelu teooria põhjal.

Õpetajale abiks: *Kas sa oled kunagi kellegi kiusamist pealt näinud? Kas sa võtsid midagi ette? Kas proovisid kiusamist peatada? Kas rääkisid sihtisikuga, et ta enesetunne paraneks? Kas rääkisid kellelegi juhtunust? Millised on käitumisjuhised kui näed kiusamist?*

- Kinnistamine - rollimäng

Rühmatöö: rollimäng ette antud viiel situatsioonil.

Slavensi(2007) metoodikat lk 28-29 kasutades ning otsusta, kuidas järgnevates olukordades käituksid? Valikus on 10 erinevat situatsiooni, millest iga rühm loosiga tõmbab endale situatsiooni

Ettevalmistuseks aega 5 minutit, misjärel algab rollimängu esitus.

- kinnistamine, mis õpilastel teemadega meelde jäi ning mida uut ta õppis.

Lisa 2.

Tabel 18. Õpilaste toimetulek kiusamisega õpilaste omavahelistes suhtes.

Käitumisviisid	Eksperi mentaalg rupp enne projekti	Eksperi mentaalg rupp peale projekti	Kontroll grupp enne projekti	Kontroll grupp peale projekti	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus
	A	B	C	D	A-B	C-D	A-C	B-D
Püüan asja keerata naljaks	1,07	1	1,43	1,61	0,23	-0,64	-1,19	-2,05*
Püüan situatsiooni vältida ja jooksin ära	0,5	0,57	1	0,61	-0,32	1,41	-1,83*	-0,19
Püüan situatsiooni vältida ja eemaldun	0,78	1,14	1,5	1	-1,38	2,15*	-2,59**	0,68
Püüan kooli vältida	0,64	0,21	0,71	0,46	1,57*	1,03	-0,25	-1,03
Püüan kiusamist mitte tähele panna	0,92	1,28	1,21	1,07	-1,29	0,42	-0,98	0,67
Püüan käituda nii, et näitan, et kiusamine mind ei mõjuta	1,5	1,78	1,78	1,23	-0,82	2,04*	-0,82	2,04*
Püüan vastu hakata ja löön vastu	0,86	0,93	1,28	1,38	-0,33	-0,30	-1,63*	-1,56
Püüan vastu hakata ja ütlesin vastu	1,35	1,5	1,78	1,61	-0,58	0,53	-1,46	-0,41
Püüan vastu hakata ja ütlesin, et kiusata ei tohi	1	0,5	1	0,92	2,18**	0,24	0	-1,67
Püüan vastu hakata ja ütlesin, et kiusamine haavab minu tundeid	0,5	0	0,57	0,53	2,18**	0,09	-0,22	-2,00*
Püüan vastu hakata ja küsisin kiusajalt, miks ta mind kiusab	0,93	0,28	1,29	0,69	3,11**	1,86*	-1,14	-1,89*
Otsin abi sõpradelt	1,57	1,36	1,71	1,23	0,60	1,51	-0,42	0,37
Otsin abi õpetajalt	1	0,5	0,64	0,69	1,83*	-0,15	1,16	-0,70
Otsin abi pereliikmetelt	1,5	1,35	1,07	0,69	0,38	1,23	1,34	1,85*
Teen seda, mida kiusaja tahab	0,07	0,43	0,5	0,38	-2,31**	0,50	-2,75**	0,19
Ei tee mitte midagi	0,86	1,21	0,71	1	-1,2	-1,13	0,54	0,74
Ei saa mingit abi	0,93	1,07	0,93	0,85	-0,37	0,32	0	0,72
Ei räägi kiusamisest kellelegi	1,14	1	1,14	1	0,37	0,41	0	0

* $p < 0,05$ ** $p < 0,01$

Lisa 4

Tabel 17.Õpilaste toimetulek kiusamisega.

Käitumisviisid	Eksperi mentaalgrupp enne projekti	Eksperi mentaalgrupp peale projekti	Kontroll grupp enne projekti	Kontroll grupp peale projekti	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus	<i>t</i> -väärtus
	A	B	C	D	A-B	C-D	A-C	B-D
Püüan vastu hakata ja ütlesin, et kiusata ei tohi	1	0,5	1	0,92	2,18**	0,24	0	-1,67
Püüan vastu hakata ja ütlesin, et kiusamine haavab minu tundeid	0,5	0	0,57	0,53	2,18**	0,09	-0,22	-2,00*
Püüan vastu hakata ja küsisin kiusajalt, miks ta mind kiusab	0,93	0,28	1,29	0,69	3,11**	1,86*	-1,14	-1,89*
Otsin abi sõpradelt	1,57	1,36	1,71	1,23	0,60	1,51	-0,42	0,37
Otsin abi õpetajalt	1	0,5	0,64	0,69	1,83*	-0,15	1,16	-0,70
Otsin abi pereliikmetelt	1,5	1,35	1,07	0,69	0,38	1,23	1,34	1,85*
Teen seda, mida kiusaja tahab	0,07	0,43	0,5	0,38	-2,31**	0,50	-2,75**	0,19
Ei tee mitte midagi	0,86	1,21	0,71	1	-1,2	-1,13	0,54	0,74
Ei saa mingit abi	0,93	1,07	0,93	0,85	-0,37	0,32	0	0,72
Ei räägi kiusamisest kellelegi	1,14	1	1,14	1	0,37	0,41	0	0